

שקיעתו של כוח ההרתעה הישראלי

אהרון לבון

מבוא

בשנים האחרונות מסתמנת בציבור תופעה מדאיגה בתחום הביטחון הלאומי של ישראל בכלל, ובאשר לכושר ההרתעה שלה בפרט. ההצלחה הפוחתת של ישראל וצה"ל במלחמות ובעימותים האלימים, שהתבטאו בעיקר באירועי שנה זו – נסיגתו הלא-מכובדת של צה"ל מדרום-לבנון והמאבק המהוסס באירועי הדמים עם הפלשתינים ביש"ע – יכולים להצביע על פחות משמעותי בהרתעה הישראלית; והרי כושר ההרתעה אפקטיבי היה תמיד נדבך מרכזי ואף עליון בתפיסת הביטחון הישראלית.

מטרת מאמר זה לבחון את מצב ההרתעה הישראלית, ולבדוק את תקפות האבחנה על שקיעתה, את סיבותיה ומשמעויותיה.

כושר ההרתעה מהו, וחיוניותו היתרה לישראל

א. על כושר ההרתעה

בדיון על שקיעת ההרתעה הישראלית ראוי להקדים תחילה את המסד, לאמור – **מהו כושר ההרתעה בכלל, ובנתונייה של ישראל בפרט**.¹

ביריבויות אסטרטגיות ובמצב של ניגוד אינטרסים חריף בין מדינות, ההרתעה היא בסופו של דבר התשובה לשאלת הכדאיות של אחד הצדדים לנקוט או לא לנקוט פעילות מלחמתית. או אלימה. ככלל, ההרתעה מתפקדת כאשר מי מהצדדים מעריך, למרות הפיתוי או הגירוי שמעוררים אותו לפעולה, שהפתיחה במלחמה או האלימות אינן כדאיות לו, לאמור – ששכרו יצא בהפסדו; במילים

אחרות, שיובס או ייענש וישלם מחיר גבוה בנכסיו הלאומיים. הרתעה היא אפוא היכולת להניא אויב/יריב מלבצע פעילות עוינת, וזאת בשיגור מסר אליו שזו לא תשתלם לו. למעשה **הרתעה נועדה למנוע מלחמה ואלימות**.

בכל מקרה, ההרתעה אינה אוטונומית אלא קשורה סימביוטית לצדו השני של המטבע, קרי – **ליכולת להכריע ולנצח במלחמה**. ללא כושר הכרעה או יכולת לגרום לאויב נזק בלתי-נסבל, אין משמעות להרתעה. יכולת זו של הכרעה, הענשה קשה וגביית מחיר גבוה לתוקפנות נמצאת במרכז חישובי העלות-תועלת, או הרווח וההפסד הנזכרים. זאת ועוד: שינוי, ובעיקר פחות בכוח ההכרעה, משליך מיד על כושר ההרתעה.

מרכיב מרכזי אחר הכרוך בכושר ההרתעה הוא **הדימוי והאמינות של הצד המרתיע**. אם המרתיע יכול להצטייר בעיני המורתע כלא-אמין, שאזהרותיו ואיומיו ריקים מתוכן, אין תוקף רב לכושר ההרתעה. אם המורתע יחוש שהמרתיע אינו נחוש להפעיל ולממש את כושרו להרתיע באמצעות כוח ההכרעה, אין סיכוי רב להרתעה. **לשטר ההרתעה חייב להיות כיסוי**.

ככלל, בתחום ההרתעה מדובר ביריבים ובהערכות מצב **רציונליות**. עם זאת, יריב והערכתו את המצב יכולים להיות לא-רציונליים, או שיתלוו אליהם שיקולים מוטעים, כמו אי-קריאה נכונה של יחסי הכוחות בקצה האחד או נכונות לשלם אף מחיר כבד בצד השני. לענייננו נזכיר כי **רציונליות וחוכמה אינם בהכרח תאומי סיאם**.

מכאן ש**כושר ההרתעה אינו מוחלט אלא יחסי ונזיל**. כשמדובר במלחמות ועימותים במישור הקונוונציונלי, אין, ולא יכולה להיות, הרתעה מושלמת. יתרה מזו, הרתעה יכולה גם להתכרסם בציר הזמן. במקביל, הרתעה תלויה לא מעט גם בהקשרים שהם מעבר לעוצמה הצבאית נטו, כמו הנסיבות הבינלאומיות, העיתויות, החלופה הקיימת וכיוצא באלה, שיכולים להשפיע על תקפות ההרתעה או היעדרה.

¹ האמור לעיל מבוסס בין היתר על פרסומי: א. לבון, **סופה ושברה: מלחמת המפרץ השנייה והשלכותיה האסטרטגיות על ישראל**, אוניברסיטת בר-אילן, 7/1993, A-1. Levran, Israeli Strategy after Desert Storm, Frank Cass, 1997.

תא"ל (מיל) אהרון לבון הוא חוקר בתחום האסטרטגי, מוזרח, מבכירי אמ"ן לשעבר. פירסם בגיליונות קודמים של **נתיב**.

ככלל, במישור הבינלאומי ניתן למסגר את ההרתעה בשני תחומים: התחום הקונוונציונלי והלא-קונוונציונלי, ואילו בהקשר הישראלי יש להרתעה רלוונטיות מיוחדות גם לתחום נוסף – **המלחמה/לחימה הלא-סדירה**, קרי, הטרור, הגרילה והאלימות (התחום הקרוי באקדמיה "עיונות נמוך עצימות" או Low Intensity Conflict). אם הצלחתה של הרתעה נבחנת באי-מימושה, ניתן לקבוע שההרתעה הישראלית בתחום הלא-קונוונציונלי שרירה וקיימת. שונה הדבר בשני התחומים האחרים. אך גם בתחום הקונוונציונלי – המלחמות הסדירות – היה תוקף לכושר ההרתעה הישראלי בפרקי-זמן של שנים.

בהתחשב בנתוני היסוד בסכסוך, שהם ה-סימטריה הפיסית-כמותית בין הצדדים והעוינות הערבית השרשית כלפי ישראל, ספק אם כושר ההרתעה הישראלי היה יכול בכלל לתפקד. בעצם היה צריך לשרור מצב של מלחמה מתמדת ברמת אינטנסיביות כזו או אחרת. העובדה שאין זה כך, ויש תקופות של שנים בין המלחמות הגדולות, מצביעה **שכושר ההרתעה הישראלי עדיין תקף בעיקרו, הגם שאינו מוחלט ואף אינו יכול להיות כזה בנתוני הסכסוך**. תכלית ההרתעה הישראלית אפוא היא למנוע מאויביה לזום סיכונים קיומיים נגדה, ואם צריך – להביסם במחיר אנושי וכלכלי נמוך ככל האפשר. כוח ההכרעה נועד אפוא להפגין לאויבי ישראל שכל אימת שיבחרו בדרך המלחמה – יובסו, וכך ידעך הפיתוי למלחמה ויגדל כושר הרתעתה. עם זאת, קושי קבוע לכושר ההכרעה הוא אי-יכולתו של צה"ל להכריע את המלחמות במובן הקלאוזוביצי, דהיינו, לכפות למשל על האויבים את סיום הסכסוך, או לגרום לביטול עוינותם כלפי ישראל. בכל מקרה, צה"ל יכול כאמור להרתיע את הערבים ממלחמות תכופות או ממהלכים שלא יוכלו להסכין עמם (עם "קווים אדומים" או בלעדיהם).

ואמנם, הערבים זנחו את דרך המלחמות הגדולות, שהרי לא יזמו מלחמה מאז 1973, אך הם נוקטים דרכים אחרות כדי להביס את ישראל או לכופף את ידה. הם עושים זאת בלחצים מתמידים ומהלכים מדיניים (שיביאוה ל"ממדיה הטבעיים"), אך לא זו בלבד. חלקם אף יוזמים או מגבים פעילות טרור ומלחמת גרילה, בין היתר כדי לקעקע את חוסנה הלאומי של ישראל ולפוררר מבית. הלחימה של החיזבאללה בלבנון נגד צה"ל ושל הפלשתיינים בשתי האינתיפאדות (ובנייהן) היא ביטוי לכך. בכל מקרה, **ההרתעה הישראלית מתקשה להיות תקפה למול ארגוני טרור ולוחמי גרילה בשנים האחרונות**, הגם שהיתה תקפה למדי למול המדינות שאירחו אותם וסיעו להם. בהמשך נדון בשאלה האם הקושי למול טרור ואלימות הוא אובייקטיבי (היעדר יכולת להרתעה אפקטיבית) או סובייקטיבי (אי-נחישות ויתור מלהרתיע), כמו בקיום או אי-קיום הרתעה ב"עיונות נמוך עוצמה".

ב. החשיבות העליונה לכושר הרתעה בנסיבותינו

אי-אפשר לדון בסוגיית שקיעתה של ההרתעה הישראלית לפני שנבהיר לעצמנו מדוע היא כה חשובה בנסיבותינו. כושר הרתעה, שבצדו כוח צבאי אפקטיבי, חיוני לביטחון הלאומי של כל מדינה וודאי לאלה המצויות ביריבות

אסטרטגית מתמדת או בעימות משמעותי עם סביבתן. ואמנם, משחר ימי המדינה היווה כושר הרתעה אבן ראשה בתפיסת הביטחון הישראלית. מאז ומתמיד נמצאה ישראל בעימות חריף עם שכנינו הרבים, והובן שדרוש לנו כוח הרתעה כדי להניאם מלהתנכל תדיר לקיומנו ולרווחתנו. בלעדי כוח הרתעה לא יכלו להיות שריים במצב של מלחמה מתמדת או בעימות דמים מתמשך עמם. אבחנה זו נבעה בראש ובראשונה מנתון היסוד הראשי במשוואה האסטרטגית באזור – **ה-סימטריה הכמותית-פיסית וכן הערכית שבינינו לבנים**.

ה-סימטריה הכמותית פיסית מתבטאת במאזן הדמוגרפי, ביחסי הכוחות המספריים, בגודל השטח וחוסר "העומק האסטרטגי", במשאבים כלכליים, בכושר הספיגה והרגישות לאבידות ולעורף, ועוד. בכל הפרמטרים האלה נמצאת ישראל בנחיתות בולטת למול שכניה, ויתרונם עלינו בהם חד וברור. בצד הערכי פעורה תהום בינינו לבנים בצורות המשטר (דמוקרטיה ופולרליזם מול משטרים אוטוריטרים וחברות שהפולרליזם מהן והלאה), ביחס לערכים אנושיים ואוניברסליים, בשנאה הערבית השרשית לישראל ואף ליהודים, ועוד. באחת – בהיותנו במצב של המעטים מול הרבים והעוינים.

ל-סימטריה הכמותית-ערכית ולמצב של המעטים מול הרבים יש משמעות נוקבות. ראשית, **אין לישראל האפשרות ואף אסור לה להימצא במצב של הקזת דם מתמדת**. אין זה רק בגלל שהמעטים לא יכולים להרשות לעצמם אבידות רבות בנפש, אלא גם בגלל הרגישות הערכית העצומה בישראל לקורבנות בכלל. שנית, **היתרון המספרי-פיסי של הערבים נוטע אצלם את האמונה שבסופו של יום יגברו הרבים על המעטים, והעליונות הכמותית חייבת באופן דטרמיניסטי לנצח**. מכאן, אי-הנכונות אצלם להשלים אמיתית עם ישראל וקיומה באזור כעובדה מוגמרת ובלתי-מעוררת (להבדיל מהסכמות מותנות וטקטיות).

שלישית, **המעטים אינם יכולים לשאת, ואסור להם לנחול, תבוסה רבתה במלחמה או בעימות אלים**, שכן זו תביא לסופם או שתדרדרם לעברי פי פחת. בתחום המלחמה הקונוונציונלית ובעימותים-נמוכי-עצימות (ענייע) אף תוצאת תיקו תיחשב לרעתם. רביעית, **למעטים אין כמעט כושר ספיגה ראוי**, וודאי לא למול כושר הספיגה העצום של הרבים. חמישית, **בגלל השוני הערכי (הפולרליסטי, הומניסטי) המאפיין את המעטים, הם בחרו מאז ומתמיד במדיניות הסטטוס-קוו**, לאמור – בהסתפקות בקיים (בנכסים הלאומיים) וברצון לשומרם. אין להם אמביציות להתפשטות ולשינוי הסטטוס-קוו כפי שיש לשכניהם, ומכאן מתחייב הצורך בהרתעה אפקטיבית. ולבסוף, **ההרתעה חיונית למעטים, כדי שהרבים – האויבים – ייווכחו בסופו של דבר בעקרות מאמציהם הצבאיים לעקור את ישראל מערש מולדתה ההיסטורית, ואולי אף להביא לאיזשהו דו-קיום סביר**.

★

נתון היסוד השני בביטחונה הלאומי של ישראל, המוביל לחיוניות קיום כושר הרתעה, הוא – **סביבתה האסטרטגית**. לא מזמן אף ראש הממשלה אהוד ברק

אפיין את סביבתה של ישראל כ"גיונגל". גם אם מדובר במושג ציורי, המציאות אינה רחוקה ממנו בהרבה. משטרי המדינות שסביבנו הם כאמור טוטליטריים, וניתן לאפיין את התנהגות החברות שסביבנו כרדיקלית, פנאטית ומתלהמת. לא מדובר במדינות שבהן קיים מגוון וחופש דעות היכול לסבול גם ישויות אחרות ושונות. ישראל היתה ונשארה בבחינת "נטע זר" באזור שיש להחזירה ל"ממדין הטבעיים". מי שמתעקש לתת ציון לסביבה אסטרטגית כזו – יקבע במקרה הטוב שמדובר באזור שאי-היציבות בו היא אינהרנטית ונטועה בשורשו. **בגיונגל או בסביבה כזו החלשים הם טרף, ושורדים רק החזקים ומי שנחוששים להגן על קיומם, או מקרינים עוצמה.**

כדאי להזכיר כמה עובדות בקשר לסביבתנו האסטרטגית, הכרוכות במדינות שכותרתן לא עמד להן. הכוללת בהקשר זה היא **כווית**, שלפתע בקיץ 1990 נבלעה ע"י עירק "אחותה". לולא נחלצה קואליציה של מדינות המערב לעזרתה, היתה כוויית עד היום המחוז ה-19 של עירק. אותה קואליציה גם הצילה את **ערב הסעודית** או חלק ממנה (חופה המזרחי העשירי בנפט). **לתימן הדרומית** לא עמד המזל כמו לכווית, והיא נבלעה בראשית שנות ה-90 ע"י שכנתה תימן הצפונית. גורלה של **לבנון**, שרובה המכריע נשלט ע"י הסורים, מוכר ככול.

נהה כי כן, **למדינות**, בוודאי קטנות המצויות בסביבה אסטרטגית קשה, **אין ברירה אלא לנקוט מדיניות של הרתעה אפקטיבית כנגד שוחרי רעתן**. כוח והרתעה הוא שם המשחק. באזור ובעולם בזים לחולשה.

חיוניות כושר ההרתעה לביטחונה הלאומי של ישראל מצויה גם בהקשר שלישי, והוא **הפן המדיני-אסטרטגי**. בגלל הנסיבות הבינלאומיות, שאינן נוטות, בלשון המעטה, לטובת ישראל, ברור ששעון החול המדיני אינו מתקתק לטובתה. במקרה של מלחמה או עימות דמים, חששה ישראל תמיד מהפסקתם בהתערבות חיצונית, בטרם שיתאפשר לה למצות את יעדיה או לפחות להעניש כראוי את תוקפיה ולגבות מהם מחיר כבד על מעלליהם, ובנוסף – לשמר את כושר ההרתעה. **כושר הרתעה וכוח הכרעה מוכחים היו ועודם חיוניים לישראל**, כדי למנוע ממנה עימותים מזומנים ממושכים אשר בהם רב הסיכון להתערבות מעצמות, שתביא לקיצורם שלא לטובת ישראל. עימות שבו נמנע מישראל להגיע למצב המביא את הערבים לבקש הפסקת אש, ושהפסקת הלחימה מסתיימת ללא יתרון ברור עבורה – הוא בלתי-נסבל לכושר ההרתעה וגורלי לעתידה. מנגד, **כוח הכרעה אפקטיבי המופעל בנחישות בידי ישראל יכול וצריך למנוע מצב מסוכן זה**, ומכאן היבט נוסף לחיוניות כושר ההרתעה.

שאלה מעניינת ואולי גם רלוונטית כיום – **האם כושר הרתעה, שהיה חיוני לישראל ברוב שנותיה, הינו עדיין כזה משעה שהתחיל "תהליך השלום"**, תחילה עם מצרים (בראשית שנות ה-80) ולאחר מכן עם הפלשתינים (93) וירדן (94)? בכל מקרה, סוגיית כושר ההרתעה ראויה לבדיקה מחודשת אם נראה שהשתנו התנאים והנסיבות האסטרטגיות. כל עוד לא נחתמו הסכמים מדיניים עם מצרים, ירדן והפלשתינים, לא היה בישראל כל ספק לגבי חיוניות קיום כושר ההרתעה. תרגומו של כושר זה היה יתר נכונות ויתר חופש פעולה מצדה להפעיל כוח. אולם מאז

ההסכמים, הגבילה ישראל את עצמה בהפעלת כוח, אף כשהיה נכון להפעילו (בעימותים בלבנון ומול הפלשתינים), עד כדי כך שעלו בה קולות שתהו, או אף כפרו, בנחיצותה של מדיניות הרתעה ב"עידן של שלום".

דעתנו היא שלא רק שכושר הרתעה וכוח צבאי אפקטיבי חיוניים גם ב"עידן של שלום" (וספק בכלל אם זה המצב), ולא רק מפני שהם חיוניים להמשכינותם ואי-קריסתם של הסכמי השלום, אלא מפני שמדובר במקרה הטוב בשלום לא-יציב מבסיסו, והסיכונים והאיומים על ישראל לא פסו. חיוניות ההרתעה הישראלית גם בעת שלום היא אפוא לא רק כדי שלצד האחר תהיה מוטיווציה לקיים את ההסכמים ולא להפרם, אלא מפני שיש סיכוי רב שהם אינם אלא הסכמים טקטיים וארעיים, והחרב והאלימות של הערבים יישלפו מנדנם בכל הזדמנות שתיראה להם. האירועים הקשים שעברו ועוברים על ישראל מאז נחתמו ההסכמים, לא הביאו את ישראל למצב של שלווה ורוגע. אם בוחנים את מצב הסכסוך – לא רק שהוא לא התמתן אלא אף הורע והתדרדר. יתרה מזו, ה"שלום" אף הסתמן כמכשלה וכמסרס את כושר ההרתעה הישראלי (ועל כך בהמשך). בכל מקרה, במצב דברים כזה, הרהור בחיוניות כושר ההרתעה הישראלי יכול להיות אף בגדר כפירה.

הסכסוך הערבי-ישראלי הוא הסכסוך החריף והקשה ביותר בעולם, שכן מעורבים בו צדדים רבים. אין הוא סכסוך על שטח כרוב הסכסוכים בעולם. **זהו סכסוך על עצם קיומה של ישראל באזור ערבי-מוסלמי**. זהו סכסוך על זכויות היסטוריות ולאומיות, זהו סכסוך בין דתות על ערכים, מסורת, כבוד לאומי ועוד. **הסכסוך על שטח הוא רק הסימפטום לכל אלה**. השילוב של הפנים הרבות לסכסוך וחריפותו מחד גיסא, והיות ישראל במצב של מעטים מול רבים מאידך גיסא, עושה סכסוך זה לקשה מכולם. לכן, כשעומק הסכסוך הוא כזה, קשה לראות אותו מיושב כל עוד לא ישתנו החברות הערביות שסביבנו. מכאן, שבנסיבותיה של ישראל, עומק הסכסוך, היותה במצב של מעטים מול רבים ועוינים, סביבתה האסטרטגית המסוכנת והלא-יציבה, והפן המדיני-אסטרטגי או הנסיבות הבינלאומיות שאינן נוטות לה חסד – **אין לה פשוט ברירה אלא להמשיך להתבסס על כושר הרתעה והכרעה ראויים, שכן אלה קריטיים לקיומה ולביטחונה הלאומי**.

שקיעת ההרתעה בציר הזמן

אין ספק שהניצחון המרשים ב"מלחמת ששת הימים" ב-67' היווה את שיאו של כושר ההרתעה הישראלי. הוא בא והצטרף לניצחון ברור אחר – "מבצע סיני" – ב-56'. בעוד הניצחון במערכה הקצרה ב"מבצע סיני" היה אפוף משהו בשיתוף-פעולה עם גורמי כוח חיצוניים, היה הניצחון החד ב-67' מקיף אף יותר, וכולו כחול-לבן.

אלא שלמרות הניצחון המכריע והפגנת כושר ההרתעה, חלף זמן קצר והמצרים פתחו **במלחמת התשה בשלהי '68**, ובעיקר בראשית '69, לאורך תעלת סואץ. המצרים, שלא יכלו להסכין עם היות תעלת סואץ, עורק חיים מרכזי, סגורה, נראו נכונים לשלם את מחיר העימות המקומי המוגבל לאזור התעלה, על אף מודעותם לעליונותו של

מלחמת המפרץ. חורף 1991. לראשונה בתולדותיה הגיבה ישראל על הפצצת העורף האזרחי בקבלת דין ובשיתוק גמור. מראה הישראלי החשוב מסכה, מוגן ביריעת ניילון, מאזין לדיווח על נפילת הסקאדים; הישראלי הבורח לאילת והנמלט לחו"ל, גרם לשחיקה מרחיקת לכת בכושר ההרתעה של מדינת היהודים, וכמקובל במקרים אלה, להסלמה מסחררת במירון החימוש. אם בשלהי שנות ה-80 ניתן היה למנות את מספר הטילים המטווחים על גוש דן בשערות בלבד, נכון להיום המספר נאמד ב-2,000.

צה"ל. ישראל מצדה לא יכלה להסכיך עם מלחמת התשה מטרידה, והחליטה לממש את עליונותה הצבאית ולהסלים **ביוני '69** את הלחימה באמצעות עוצמות האווירית. הסלמה זו הגיעה לשיאה בתחילת '70 בהתקפות העומק האוויריות בתוככי מצרים על יעדים צבאיים איכותיים ותשתית ביטחונית. תכליתן היתה להביא את קהיר להפסקת אש (הפסי"א) ולהבהיר לה שהמאבק לא משתלם. במצוקתם פנו המצרים לבריה"מ, וזו סיפקה להם מערכות הגנה אווירית מתקדמות יותר (טק"א סא' 3 ו-6), ואף שיגרה טייסות קרב רוסיות להגנת שמי העורף המצרי. ארה"ב, שחששה מעימות בין-מעצמתי, לחצה להפסי"א שנכנסה לתוקף באוגוסט '70.

על אף שהפצצות העומק הפגינו בברור את עליונות צה"ל, מלחמת ההתשה נגמרה בטעם רע, לרבות בתחום ההרתעה. ראשית, משום שלקראת סיומה הצליחו סוללות הטק"א המצריות המתקדמות לפגוע במספר משמעותי של מטוסי הפאנטום החדשים של חיל האוויר הישראלי (ח"ה"א), וכירסמו בכך בכושר ההרתעה של ישראל. ושנית, מפני שהמצרים, משולהבים מהצלחתם מול ח"ה"א, לא חששו להפר את הסכם הפסי"א ולקדם סוללות טילים לתעלה מעבר לקו שהוסכם, ולמורת רוחה הקשה של ישראל. **המחמירים יכולים לראות את תחילת הכרסום בכושר ההרתעה הישראלי כבר אז ולפני מלחמת יוה"כ ב-73.**

באוקטובר '73 הפתיעו מצרים וסוריה את ישראל במלחמה מתואמת בסיני וברמת הגולן. למרות ההפתעה וההישגים הערביים הצבאיים הראשונים, הסתיימה המלחמה לאחר כ-3 שבועות, כשצה"ל הופך את הקערה על פיה בדרום ובצפון. **בדרום** הוא מגיע למרחק 101 ק"מ מקהיר תוך כיתור ארמיה 3 (אם כי ארמיה 2 נשארת מזרחית לתעלה), **ובצפון** – מתקרב צה"ל למרחק של כ-40 ק"מ מפאתי דמשק, אחרי שהוא משמיד לסורים כ-1,100 טנקים(1). לכאורה מדובר בניצחונות מובהקים שמעט

צבאות יכולים להתהדר בהם, אך אלה היו ברמה הטקטית-אופרטיבית. אלא **שברמה האסטרטגית הסכמנו לוותר** (מחולשת דעת ועייפות נפשית) **על כל הישגינו הקרקעיים ואף מעבר לכך**. לא רק שלא יצאנו מהמלחמה עם עמדות משופרות, אלא אף נסוגנו לאחור מהקווים של טרום-המלחמה. המצרים והסורים יכלו גם לשאוב עידוד מהצלחותיהם הראשוניות של יוזמתם המלחמתית, ובייחוד מגרימת ההפתעה והישגי האמלי"ח שהסתמכו עליו – טילי קרקע-אוויר וטילי הנייט – וכן מהאבידות הרבות שגרמו לצה"ל. הם יכלו להסיק שגם במלחמה מקיפה אך מוגבלת ביעדיה הקרקעיים, תוך עירוב המעצמות, הם יכולים להגיע להישגים אסטרטגיים משמעותיים. ומה שגרוע לא פחות: **לראשונה לא הצטייר צה"ל כצבא בלתי מנוצח**. כשמלחמה נגמרת בהישגים מדיניים-אסטרטגיים על אף הצבא המוכה, נמצאת הוכחה לערבים שזו יכולה להשתלם, **וכך נפגם קשות כושר ההרתעה של ישראל**.

ניתן אפוא לראות את תחילת השקיעה הברורה של כושר ההרתעה של ישראל במלחמת יוה"כ ב-73. עם זאת, אנו מדברים על תחילת **שקיעה** ועדיין לא על אובדן מוחלט, שכן הערבים לא יזמו מלחמה סדירה בישראל מאז. "מבצע שלי"ג" ב-82 נפתח ביוזמת ישראל ולא ביוזמת הערבים. זאת ועוד, סביר שהמצרים וגם הסורים הבינו שאם פתחו במלחמה בתנאים הטובים ביותר מבחינתם (שאינן כל ביטחון שיישנו בעתיד), וזו נסתיימה בקירבה יתרה לביטחונם כשצבאותיהם הוכו, הרי שצה"ל עדיין חזק ומסוכן להם.

★

התחנה הבאה היא **"מבצע שלי"ג**, או מלחמת לבנון, שהחלה ביוני '82 (תאריך סיומה שנוי במחלוקת: ספטמבר '82 עם הוצאת אש"ף והסורים מביירות או בקיץ '85 עם נסיגת צה"ל לעבר רצועת הביטחון בדרום לבנון). מנקודת המבט ההרתענית, העבירה מלחמה זו שני מסרים נוגדים: **בתחום האווירי** הפגין ח"ה"א ניצחון מוחץ לא רק על ח"ה"א הסורי (שכ-90 ממטוסיו הופלו ללא אבידה לח"ה"א) אלא על מה שחשוב אף יותר – מערך הטק"א בגבול סוריה-לבנון שהושמד. הערבים, שמאז מלחמת '73 נדמה היה להם שמצאו נוסחה לניטרול ח"ה"א באמצעות הטק"א, נדהמו ללמוד שנמצאה לכך תשובה מוחצת. אין ספק אפוא **שבתחום האווירי לא רק שנשמר כושר ההרתעה הישראלי אלא אף שוקם (מאז '73)**.

מנגד, **בתחום היבשתי** אירעו לצה"ל שתי תקלות, שאחת מהן אף נשאה פירות באושים. כוחות היבשה של צה"ל אמנם גרמו בסופו של יום להסגת הסורים ממערכיהם בבקעת הלבנון ובביירות, אך תוצאה זו לא היתה מהירה ואולגנטית, והיו שסברו שצה"ל כלל לא הצליח ביעדיו. ואמנם צה"ל הפגין במהלכים היבשתיים מסורבלות וקושי למלא את משימותיו. גרוע מכך: קשיי ההתמודדות בלבנון עם פיגועי הטרור והגרילה שהפעילו הארגונים השיעים "אמלי" ו"חיזבאללה", שיגרו מסר חמור של מודל לחיקוי, בעיקר לפלשתינים באזורי ישי"ע. **שוב שיקף צה"ל דימוי של צבא שניתן לנצחו ולהביא לנסיגתו באמצעות מאבק ב"עצימות נמוכה" המנוהל בעיקשות ובנחישות**. בתוספת האבידות הרבות בנפש והפילוג הקשה מבית אודות צידוק

המלחמה ודרך ניהולה, נוצר כרסום קשה בכושר ההרתעה של ישראל. ומה שחמור לא פחות: **לראשונה הופגן במלחמה פילוג ושסע קשה בלכידותה ובחוסנה הלאומי של החברה הישראלית**, כשאלה מקרינים ללוחמים שמלחמתם אינה מוצדקת ואינה מנוהלת כהלכה ("מלחמת ברירה"), ומכאן ברורה השפעתם הרעה על המוטיוציה שלהם, על רוח הלחימה ועל נכונותם להקרבה. אין כמעט ספק שהצלחת הארגונים השיעים בטרור וגרילה להסיג את צה"ל מלבנון ב-85' היוותה הראשונה לפלשתינים בשיע לפתוח ב"אינתיפאדה" בסוף 87'. בימיה הראשונים היה צה"ל בטוח, וכך גם הוצהר, שיוכל להדבירה, ובמהלכה היו אמנם פרקי-זמן שכן גם היה נראה. אפס, צה"ל לא הצליח לדכא את האינתיפאדה, ואז השתנה הלחץ – "אין לה פתרון צבאי אלא מדיני". עובדה היא שה"אינתיפאדה" הביאה את ממשלת רבין לשבור את הטאבו, להכיר באש"ף ולהגיע עמו ב-93' להסכמי אוסלו, דבר שלא עלה קודם לכן על דעתו ועל דעת רבים.

כנקודת אור מבחינה הרתעתית אפשר לראות את העובדה שעירק לא הפעילה במלחמה אמל"ח לא-קונוונציונלי (ובעיקר כימי) לא כלפי ישראל ולא כלפי כוחות הקואליציה. ייתכן שהדבר נבע מההרתעה הגרעינית המיוחסת לישראל, וכמובן מזו של ארה"ב, ואולי משום שמלכתחילה לא התכוון צדאם לעבור את הסף לעבר לוחמה בלתי-קונוונציונלית. **כשמדובר ביריבים בעלי יכולת לא-קונוונציונלית כלשהי ואף חזקים יותר, עולה השיקול הקריטי של הישרדות הלאומית.**

בכל מקרה, חלוקת מסיכות הגז לכלל האוכלוסייה מחשש שעירק תפעיל נשק כימי ואחר נגד ישראל, יכלה להצביע. שישראל בעצם מוותרת על כושר ההרתעה ומוכנה ל"כללי משחק" חדשים, קרי: להפעלת נשק לא-קונוונציונלי נגדה. באחת, **מלחמת המפרץ לא היתה שעתה היפה של ישראל בכלל ובתחום ההרתעה בפרט**, וזאת על אף שהסקרים הצביעו שרוב הציבור תמך במדיניות ההבלגה.

כישלון נוסף להרתעה הישראלית התרחש בלבנון במאבק מול "החזבאללה", בעיקר בשנים האחרונות. למרות שקשה להילחם באויב מסוג זה – חמקמק ונשען על אוכלוסייה – היו לצה"ל אופציות לגבור גם עליו, אם לא ישירות הרי בדרך היישיה העקיפה". במילים אחרות – **להפעיל כוח נגד הרשויות האחראיות בלבנון והצבא הסורי השולט בה**. כך בדיוק פעלה ישראל בשנים שעברו נגד הטרור הפלשתיני, דהיינו, למול המדינות המארחות והתומכות בו. אך בנקודת זמן כלשהי החליטו ממשלת ישראל וצה"ל שאין טעם, או שאין ברצונם, לנצח במאבק בלבנון – שוב בנוסח "אין למאבק כזה פתרון צבאי אלא מדיני". כשנשמע להג מסוג זה, בתוספת האבידות בנפש (ובמרכזן אסון המסוקים ואסון השייטת) ותופעת "4 האמהות" שהפעילו לחץ ציבורי נגד השהייה בלבנון – המרחק לנסיגה מלבנון היה קצר. מאחר שלא היה בצד השני "פרטנר" להסכם יציאה (בנוסף לשיקולים מוטעים של חיבור מלאכותי בין רמת הגולן לשהות בלבנון) וכמו גם בכניעה לרחשי ציבור, ביצעה ישראל במאי 2000 נסיגה חד-צדדית משם. אך היתה זו בריחה מבוהלת ומשפילה של צבא מובס, תוך השארת אמלי"ח וציוד והפקרת בני-ברית – צד"ל. יתר על כן, הנסיגה הנמהרת מלבנון כל עוד לא הוכן מערך ממוגן חלופי בקו הגבול, וקפדנותה היתרה של ישראל לסגת תוך מילוי אדוק ומדוקדק של החלטת או"ם 425 שעה שממול אין מדינה סמכותית וריבונית, שיקפנו את מצב השפל של ישראל "החזקה", הנמלטת מכל מאבק, אף אם הוא ראוי ומוצדק. **אין ספק שכושר ההרתעה הישראלי נחל בנסיגה מלבנון, וודאי בצורתה המחפירה, נזק שקשה להעריך את מלוא משמעותו**. את מקצת התוצאות ניתן לראות בחטיפת 3 חיילי צה"ל ביולי 2000 ובהמשך ההתנכלויות של היחזבאללה כלפי ישראל, ובכללן בהתנהגותו המזלזלת כלפיה.

לא פלא אפוא שכושר ההרתעה הישראלי אינו מתפקד כלל בעימות הדמים, או המיני-מלחמה ("אינתיפאדת אל-אקצה" בלשונם), שפרצה עם הפלשתינים בסוף ספטמבר 2000. העובדה שבעימות זה ישראל אף מפעילה

לראשונה בהיסטוריה הארוכה של הסכסוך, דווקא הפלשתינים יצאו ממאבקם הפרימיטיבי (מהומות, אבנים, בקבוקי תבערה, שימוש בילדים ונשים וכיוצא באלה) עם ישראל וידם על העליונה. מה שלא הצליחו צבאות ערב הצליחו הם – לכופף את ידה של ישראל ולהביא לשינוי מדיניותה מקצה לקצה. **ישראל**, שדיברה גבוהה במשך שנים שבכוח ואלומות לא ישיגו הערבים את מבוקשם (שלא לומר "עם אש"ף אין מדברים") **נכנעה לאלומות והוכיחה שזו משתלמת למפעיליה**. משהצליחו הפלשתינים, בהכרח נפגם אנושות כושר ההרתעה הישראלי, ואין זה משנה אם הסיבה למפלה הישראלית ב"אינתיפאדה" קשורה אמנם בתובנה או בלהג ש"למאבק כזה אין פתרון צבאי אלא מדיני". הרי אמירה זו מצביעה בסופו של דבר שנמצאה הדרך והמודל – באמצעות אלימות וטרור – להמשך כיפופה של ישראל עד למימוש כל מאווייהם הלאומיים. על כושר ההרתעה במצב דברים כזה קשה לדבר.

כושר ההרתעה של ישראל ספג חבטה קשה נוספת במלחמת המפרץ השנייה (190-91). על אף ששוגרו אליה מעירק כ-40 טילי קרקע-קרקע ("טק"ק) "אל-חוסייני", ועל אף שהמדינה שותקה למשך כ-40 יום ותושביה נאלצו להסתגר בחדרים אטומים ולהתעטף בניילונים ובמסיכות גז, או לנדוד כאחוזי תזזית למקומות שהוערכו כבטוחים יותר – ישראל לא הגנה על עצמה ולא הגיבה. **לראשונה בהיסטוריה של מדינת ישראל קרה שהיא הותקפה, ועוד במלחמה לא-לה, ולא הפעילה את כוחה כמתחייב**. נכון שהיו נסיבות מקילות להבלגה: הקואליציה המערבית בראשות ארה"ב נלחמה והחלישה משמעותית את כוחה של עירק, כך שבפועל אחרים עשו את העבודה עבור ישראל. בנוסף, ארה"ב הפצירה בתקיפות בישראל לבל תתערב מחשש של פירוק הקואליציה. עם זאת, **ההבלגה הישראלית עשתה שירות דב לכושר ההרתעה הישראלי**: שכניה ראו אותה בעוניה – כשהיא נאלצת לספוג ולא להגיב, דבר שיכול לשמש מבחינתם תקדים תקף. **לדעתנו היה הכרח להגיב**, ולו כדי להפגין את כושר ההרתעה, וזאת בסוף ימי המלחמה באזור השייטת (H₂-H₃).

אמצעי לחימה שלא הופעלו בעבר (מסק"רים, טנקים, טילים) אינה נראית מרתיעה אותם מלהמשיך באלימות וטרור. הם בוודאי נשענים על העובדה שעל אף השימוש באמל"ח זה בלבנון, ישראל נאלצה לסגת ממנה חד-צדדית ותוך השפלה למול ה"חזבאללה", שכפה עליה מאבק של טרור וגרילה בלבד. כשהם מחברים זאת להצלחתם ב"אינתיפאדה" הראשונה, אין הם חוששים יתר על המידה מישראל. מצב זה רק מאושש את המשך השימוש בטרור ובאלימות כאמצעי אסטרטגי למימוש מטרות מול ישראל, שכושר הרתעתה בדיעבד.

בשורה התחתונה ניתן לקבוע **שכושר ההרתעה הישראלי למול הפלשתינים בישי"ע וה"חזבאללה" בלבנון כמעט ואינו קיים**. נכון שביעיימות נמוך עצימות" תפקודו של כושר הרתעה אינו עניין קל, אך אין כל הוכחה שהוא בלתי אפשרי. אדרבה, יש דוגמאות לא מעטות ברחבי האזור, מהעולם ואפילו מישראל בשנים עברו, שכושר הרתעה כן תיפקד. הרבה תלוי בנכונות ובנחישות המרתיע לממש את כושרו, אך אם אלה אינן מתקיימות, נחרץ מראש גורלה של ההרתעה.

במקביל, מאחר שמלחמות כוללות מצד מדינות ערב לא אירעו מאז 73, **ניתן לקבוע שכושר הרתעה בתחומים הלא-קונוונציונלי ואף הקונוונציונלי עדיין שמור לישראל**. עם זאת, יש לצאת מההנחה ששקיעת ההרתעה בענייני עלול בסופו של דבר להשפיע לרעה גם בתחומים אלה. רציונלית, סביר שתהיה זיקה ישירה בין אי-הרתעה מול הפלשתינים ו"חזבאללה" לכירסוס בהרתעה גם מול מדינות ערב. שכן אם אין נכונות ונחישות להפעיל כוח במישור אחד, מדוע שמדינות ערב לא יעריכו כי ישראל תנהג כלפיהם אחרת?

הסיבות לשקיעת ההרתעה הישראלית

הסיבות לדעיכת כושר ההרתעה וכוח ההכרעה של ישראל רבות ומגוונות. חלקן קשור בכרסום ההרתעה בתחום הקונוונציונלי, אם כי רובן מצוי בבסיס שקיעת ההרתעה בתחום היעיימותים נמוכי העצימות. **את מכלול הסיבות לשקיעת ההרתעה תחמנו ב-3 קטגוריות**: סיבות הקשורות בצה"ל, סיבות הקשורות בהנהגה ובחברה הישראלית וסיבות הקשורות לצד הערבי. בכל מקרה יש במכלול הסיבות פוטנציאל רב ומסוכן לעתידה ואולי אף לקיומה של ישראל.

א. סיבות הקשורות בצה"ל

1. עקומת הניצחונות היורדת של צה"ל

מי שבוחן את תוצאות המלחמות והיעיימותים בין הערבים לישראל יגיע ללא קושי לאבחנה המצערת כי עקומת הניצחונות של צה"ל נמצאת בירידה. סקרנו זאת בהרחבה כבר קודם (בפרק על שקיעת ההרתעה בציר הזמן), וכאן ראוי להוסיף כמה דגשים. סביר שלו תוצאות המלחמות והיעיימותים היו חדים וברורים לטובת ישראל, לא היה צורך להכביר מילים בשקיעת כושר הרתעתה. מאז שיא הניצחונות במלחמת ששת הימים (67'), כל מלחמה סדורה ובלתי-סדורה שלאחריה, נגמרה בתוצאה פחות משכנעת לטובת ישראל. **כך היה במלחמות הסדורות מאז 67'**: מלחמת ההתשה (69'-170), מלחמת יוה"כ (73'),

מלחמת לבנון (82'), מלחמת המפרץ השנייה (91'); **וודאי שכך היה במלחמות הלא-סדורות או היעיימותים האלימים**: "האינתיפאדה" הראשונה (מסוף 87' עד מלחמת המפרץ), השנייה בדרום-לבנון (מאז 85' ובייחוד לאחרונה עד מאי 2000) והמיני-מלחמה בישי"ע (בסוף 2000). בכל אלה התוצאות היו פחות חדות ומשכנעות, בלשון המעטה. אפילו אם בחלקן או אף ברובן היו סיבות "טובות" לסיימן ללא ניצחון ברור וסוחף של צה"ל, הן לא הוסיפו חוזק לכושר ההרתעה שלו, וגם זאת בלשון המעטה.

צה"ל אינו מצטייר עוד בעיני הערבים כצבא שאין לנצחו או כצבא שיכול להכותם שוק על ירך כבעבר. גם נראה שהערבים השתדלו ופעלו כדי לנפץ את המיתוס של צה"ל הבלתי-מנוצח, כשהצלחתם בכך חשובה לא רק לגאווהם הלאומית, אלא גם למאזן הכוחות. אם דימוי המרתיע של צה"ל במישור המלחמה הסדורה הקונוונציונלית עדיין מתפקד, יש להניח שחששם של צבאות ערב ממנו פחות או שאיננו כפי שהיה בעבר.

ראוי להתעכב קמעא על הסיבות הייחודיות לניצחונות העקומת הניצחונות הצה"ליות היורדת במלחמות הסדורות (באשר לסיבות הייחודיות לניצחונות התלוליות רק בנו, בהמשך). הערבים למדו להפיק לקחים ממפלתייהם, הם מתעצמים ומשתפרים בכמות ובאיכות, ונהיה קשה יותר להשיג ניצחונות כמו אלה של 67' ו-56'. אם בכוח-אדם אולי לא חל שיפור מפליג בצד הערבי, הרי ההתעצמות באמל"ח איכותי ניכרת למדי, שדה הקרב נהיה רווי יותר באש, ופער הכוחות מצטמצם. **כל אלה מקשים יותר על צה"ל להשיג ניצחון חד ומהיר**.

סיבה אובייקטיבית נוספת לקשיי הניצחון של צה"ל קשורה בהתרחבות מעגלי הלחימה שלו מחד גיסא והצטיידות מדינות האזור, ובכללן המרוחקות, בטילי קרקע-קרקע מאידך גיסא. השוני הוא בכך שמדינות מרוחקות מישראל יכולות זה זמן להשתתף במלחמה נגד ישראל באמצעות אש בלבד, בטק"ק, בעוד שבעבר השתתפו בשיגור חילות משלוח ל"מדינות העיימות". המדינות הפריפריאליות גם נהנות מחסינות מסוימת (בגללן מרחקן הרב מישראל) מפני זרוע האסטרטגית של צה"ל. במלחמת המפרץ יכול היה חה"א הישראלי להכות בעירק, אך בגלל המרחק ספק אם יכול היה לפעול נגדה בשיטתיות הראויה. ספק זה קיים גם לגבי לחימה נגד איראן המרוחקת אף יותר.

עם זאת, כנגד אויבים מרוחקים יכול וצריך צה"ל לפעול באמצעות כל זרועותיו הארוכות, ובפרמטרים של ענישה חריפה על יעדים כואבים ורגישים ואף על ריכוזי אוכלוסין (אם תיפגע אוכלוסיית ישראל). זאת כדי להפגין שישראל יכולה להתמודד אף עם אויבים מרוחקים, ובעיקר כדי להוכיח שגם תוקפנות ארוכת-טווח אסור לה ששתלים. האם לאור זאת ניתן להסיק שצה"ל אינו יכול לשמר או לשחזר את רמת הניצחונותיו? **התשובה תלויה בזירות הקרב והיעיימותים, וכן בנסיבותיהן**. בזירת חצי האי סיני לא צריכה להיות לצה"ל בעיה לכבוש את רובו ככולו מחדש, ולהפגין בכך ניצחון בולט. לא כך המצב בשטחים בנויים או באלה שהטופוגרפיה שלהם קשה, כמו בלבנון וסוריה, שבהן שדה-הקרב מאופיין באוכלוסייה צפופה (כמו בלבנון) או במכשולים וביצורים המכוסים באש רבה (כמו ברמה"ג). עם זאת, גם מול סוריה ולבנון צה"ל רחוק מלהיות

חסר-אונים, ויש לו פוטנציאל כוח רב, ובכלל זה באמלי"ח מתקדם, כדי לצאת בניצחון במאבק. מול מדינות מרוחקות על צה"ל, כאמור, לפעול בנחרצות כבר מלכתחילה, כדי שתוקפנות (באש או אחרת) לא תשתלם. או אז יש סיכוי להתרעה גם מול איומים מרוחקים.

אמנם ההכרעה והניצחון קשים יותר לצה"ל, ובייחוד כשלישראל יש גם אילוצים מדיניים (ובכללם שעון החול), אבל **הרבה תלוי בנחישות ההנהגה הישראלית לצאת בניצחון מכל מערכה שאליה תיקלע**. אחרת, זלזול הערבים בכושר ההרתעה של ישראל רק יגדל ותעזותם להתנכל לה תתגבר, בוודאי בתחום העימותים הלא-סדורים כמו בלבנון ובישיע.

2. אובדן יתרון הבלעדיות לצה"ל

מן המקובלות הוא שצה"ל ניחן ביתרונות בולטים למול צבאות ערב. אולם היתה תקופה ארוכה למדי שצה"ל אף נהנה מבלעדיות צבאית בתחומים מסוימים שהעצימו אף יותר את עליונותו. **בלעדיות זו נמוגה זה למעלה משני עשורים**.

עד סמוך למלחמת יו"כ ב-73, נהנה צה"ל מעליונות אווירית ברורה על-פני חילות האוויר הערבים, ומה שחשוב יותר – העליונות אופיינה גם בבלעדיות, כלומר, **לערבים לא היתה מולה כל תשובה צבאית או אחרת**. יתרון הבלעדיות של צה"ל התבטא באמצעות יכולתו של חה"א לבצע תקיפות עומק אסטרטגיות ברחבי המדינות השכנות, מבלי שלא להיה תשובה הולמת. ליתרון הבלעדיות הצבאית הזו היתה, בנסיבותיה של ישראל, חשיבות מיוחדת. באמצעות מימוש אפשר היה להעניש את התוקפן, לגבות ממנו מחיר כבד, ולהפגין שתוקפנות אינה משתלמת. בהסלמה באמצעות תקיפות האוויר בעומק האויב אפשר היה גם להביא לקיצור משך המלחמה ולצמצום אבידות ונזקים לישראל. ומעל הכול, **באמצעות היה אפשר לשקם את כושר ההרתעה הישראלי שנפגע משפתח התוקפן ביוזמתו**.

הערבים, שחוסר האונים שלהם בתחום האווירי בלט, ידעו שבקרבות אוויר-אוויר לא תהיה תפארתם וחיפשו תשובות אחרות. בתחילה שמו את יהבם על טילי קרקע-אוויר (טק"א), שאמנם הגבילו את יכולתו של חה"א, אך לא לאורך זמן. חה"א מצא לכך תשובה הולמת, והראיה, כאמור, במלחמת לבנון בקיץ 82. בכל מקרה, הטק"א עדיין לא חיסל את יתרון הבלעדיות (בתקיפות עומק), ולערבים לא היתה תשובה במטבע זהה או דומה.

הבלעדיות הצבאית הזו פגה כשהערבים החלו לרכוש טילי קרקע-קרקע (טק"ק) בליסטיים שיכלו לפגוע בקלות יחסית בעומק ישראל ובעורפה האזרחי. טילי ה"סקאד" בעלי הטווח של כ-300 ק"מ, ואפילו טילי ה"פרוג" הקצרים לטווח 70 ק"מ שבידי הסורים, סיפקו תשובה לחוסר-האונים הערבי למול תקיפות העומק של ישראל, כמו גם קלף לגמול לה במטבע דומה. נכון שהטק"ק אינו נשק הכרעה וגם אינו אפקטיבי במיוחד כפי שחה"א יכול להיות, אבל בנסיבות הישראליות, כשהיא כה רגישה לאוכלוסייתה שבעורף, נשק זה מספק היטב את הצרכים האסטרטגיים הערביים. הטק"ק על ישראל במלחמת המפרץ השנייה (ב-91) הוכיח זאת. **בכל מקרה, האיום**

בהסלמת המלחמה כנגד יעדים רגישים בעורף הערבי אינו יותר מונופול ישראלי.

אין ספק שהתרופה שהערבים מצאו ליתרון הבלעדיות הצה"לי הנוכח חיזקה את ביטחונם בכוחם. יתר על כן, משראו את ישראל במצוקתה למול הטק"ק העירקי ואת חששה ה"פאבלובי" ממנו, ומנשק חמור יותר כל אימת שצדאם נקלע לעימות עם ארה"ב במפרץ, יכלו להסיק שלא רק שאיזו את מצבם האסטרטגי, אלא אולי אף יש בידם קלף צבאי רב-עוצמה. בכל מקרה, אי-אפשר שלא לראות במצב עניינים זה כרסום נוסף בכושר ההרתעה הישראלי. בעימותים אסטרטגיים תקף הכלל שבפומון הידוע: **"כל שאתה יכול לעשות אני יכולה לעשות טוב יותר"**, וספק אם כלל זה, שעמד לצה"ל שנים רבות, עדיין עומד לו בצורה ברורה וחותרת.

מכל מקום, ראוי לציין כאן שלישראל יש כיום בלעדיות בפוטנציאל לסכל, במידה סבירה, את סיכוי הטק"ק ממדינות העימות וממדינות פריפריאליות, וזאת באמצעות טילי ה"חץ". לאף מדינה באזור, וגם בעולם, אין עדיין מערך ליירוט טק"ק כפי שיש לישראל, ועוד היד נטויה. אם מערך "ההגנה האקטיבית" הישראלי באמצעות טילים-נגד-טילים ימלא אחר המצופה (כשידרש), יתרחש בכך מהפך צבאי משמעותי. הדבר יחזיר את מדינות האזור למשבצת הראשונה – נחיתותם למול הזרוע הארוכה של צה"ל. כך יקודם רבות כושר ההרתעה הישראלי.

כשמדברים על יתרון בלעדיות לישראל, עולה מיד גם **יתרון בלעדיותה בתחום ההרתעה הגרעינית**. ואמנם בתחום זה שמור לה עד היום יתרון הבלעדיות. לשום מדינה באזור אין עדיין כושר גרעיני, הגם שעירק פעלה (ואולי עדיין אף פעלת) להשגתו, וכך גם אירן. יעברו עוד שנים עד שלמדינה אחרת באזור יהיה נשק גרעיני אפקטיבי. אולם, גם ליתרון הבלעדיות העכשווי בתחום זה מגבלות, לפחות בהקשרים הבאים: **ראשית**, קשה לראות את התרחיש הברור למימושה של הרתעה גרעינית זו בנסיבות הגיאואסטרטגיות כאן. ואף אם קיים תרחיש כזה, הוא ודאי בנוסח האפוקליפטי של "תמות נפשי עם פלישתים"; **שנית**, רוב מדינות ערב מצאו איוון סביר לבלעדיות הישראלית בתחום הגרעיני **באמצעות אמל"ח לא-קונוונציונלי אחר** כמו חומרי לחימה כימיים (חל"כ) וחומרי לחימה ביולוגיים (חל"ב). אמל"חים אלה נחשבים כפחות חמורים מנשק גרעיני, אך בנסיבות הישראליות (קוטן השטח והאוכלוסייה ורגישותה החרפה לאבידות ונזקים) הם יכולים להיחשב כמאזנים את הבלעדיות הישראלית בתחום הגרעיני. יוצא אפוא שעל אף הבלעדיות הישראלית בהרתעה גרעינית, זו איננה בהכרח ישימה "כצוקתה", וסביר שהערבים יכולים לשער זאת. בנוסף, הכרסום בבלעדיות הישראלית בתחום זה גם נובע לא מעט מהשילוב של טק"ק וראשי קרב כימיים או ביולוגיים; **שלישית**, ההרתעה הגרעינית הישראלית, בכל מקרה אינה ישימה למלחמה קונוונציונלית מוגבלת, כפי שהוכח ב-73' וכן כנגד פעולות טרור ולחימת גרילה – כפי שהופגן ב"אינתיפאדות" ובדרום-לבנון.

העובדה שאין עוד לישראל יתרונות צבאיים בלעדיים ישימים על-פני שכנותיה היא מציאות שמשפיעה בהכרח שלילית על כושר ההרתעה כלפיהן. עליונותה הצבאית עדיין

שלאחריון צבאות ערב מחדשים את ארסנל האמל"ח בנשק איכותי יותר ובכמויות רבות יותר. השתמע מדבריו, **שהמלחמות מבחינה ישראלית הן בכלל בומרנג ומועילות להרע (Counter-productive)**, ואין בהן כל טעם אם לאחריון יש אף רגרסיה במאזן הכוחות מבחינת צה"ל. אחרים החרו-החזיקו אחריו. **שמעון פרס**, בעל דמיון מפותח, הרחיק לכת וראה בכלכלה והטכנולוגיה תחליף לעצם קיום הכוח הצבאי והשימוש בו (אחד מדברי הלהג שלו היה ש"עשרה בתי-מלון על הכנרת עדיפים על עשרה מוצבים שם)³. גם יוזכר שבכירי השמאל, רובם ככולם, התנגדו בתוקף בקיץ '81 להפצצתו והשמדתו של הכור הגרעיני העירקי "אוסיראק" – מחשש מה יגידו וכיצד יגיבו הערבים (ובראשם מצרים שחתמה על הסכם שלום ב-79), או בעולם, למכת מנע זו.

הרתיעה בישראל משימוש בכוח התבטאה גם בפולמוס הנוקב בעקבות "מבצע שלי" ב-82 סביב הסוגיה של "מלחמת ברירה". בעוד שראש הממשלה דאז, **מנחם בגין**, דגל בתפיסה ש"מלחמת ברירה", כלומר ייזום הפעלת כוח צבאי כשדרוש וצודק הוא דבר נכון, שללו זאת מתנגדיו מכול וכול. לדעתם, אסור לישראל לנקוט "מלחמת ברירה" אלא רק בזו של "אין-ברירה", כלומר – להשיב מלחמה רק לאחר שהותקפו, וגם זאת במינון נמוך. אלא שבאימוץ תפיסת ה"אין-ברירה", שהתבססה בצמרת המדינה ובמערכת הביטחון, יש מכשלות קשות שאינן פחותות מתפיסת "מלחמת הברירה". **ראשית**, הנחתת מכת מנע או מכה מקדימה, ואפילו ייזום מלחמה בהפתעה, הם מאבני היסוד של עקרונות המלחמה והבטחת הצלחתה, וודאי כשמדובר במעטים מול הרבים והעוינים. **שנית**, דבקות מוחלטת ומוגזמת בתפיסת ה"אין-ברירה" שומטת במידה רבה את השטיח מתחת לערך החיוני של מוטיוויציית הלחימה, שהרי תמיד יקנן הספק אולי היתה ברירה. **ושלישית**, הוצאת תפיסת "מלחמת הברירה" מכלל אפשרות פוגעת בצורה קריטית בכושר ההרתעה הישראלי, שהרי אין היריב צריך לחשוש מישראל שזו תפתיעו, או שתשבש את הכנותיו הבסיסיות למלחמה. **הגבלת חופש הפעולה הישראלי והשאתו רק ליריב היא משגה בלתי-נסבל ואף מרשם למחדל אסטרטגי ידוע מראש.**

אם "מלחמת ברירה" פסולה, אזי גם "התבססות ישראל על כוח", כנטען בחוגים שונים, היא "כוחניות לשמה" ופסולה מיסודה. אך מוזר שהפעלת כוח כשדרוש ונכון, ובעיקר כדי להשיב מלחמה שערה כנגד המתנכלים לקיומה ולרווחתה של ישראל, מוכתמת במונח המצורע כביכול – "כוחניות". כנראה שהעייפים ממאבק סבורים או הוזים שהם חיים בפלנטה אחרת נוסח סקנדינביה (ולא בסביבה גיונגלית). וכי מבקשת ישראל או מנהלת מדיניות של התפשטות בכוח וכיבוש שטחים לשמם? או האם היא זו שהתנכלה לאויביה ולא ההפך? ואגב, אם ייזום הפעלת כוח אינו מכללי הצדק, אזי לישראל יש כל הצידוק ההיסטורי לשטחה, והיא בבחינת כבשת הרש למול עויניה הרבים (היא גם אינה יכולה **במהות** להיות "כובשת" בארצה – אי"י).

"תהליך השלום" רק העצים את הרתיעה בישראל משימוש בכוח, כמו את התהיות לגבי התוחלת שבו ואף לגבי תקפותם של כמעט כל יסודות תורת הביטחון. אפשר לומר ש"תהליך" זה לא רק כירסם קשות בתורת הביטחון

מאי 2000. ההסתלקות מלבנון לא היתה "ניסוגה חד-צדדית", כפי שביקש להציג זאת ראש הממשלה אהוד ברק, כי אם "ניצחון החיובאלה על הצבא הציוני", כפי שציין זאת נשיא סוריה באשיר אסאד. הנסיגה, שהצטיינה במאפיינים של בריחה מבוהלת של צבא מובס, הביאה לפגיעה חמורה בכושר ההרתעה של צה"ל בשלושה מישורים לפחות: (1) הבריחה מלבנון היתה עוד חוליה בסדרה של תבוסות שספג צה"ל בשדה הקרב של לוחמה בעצימות נמוכה; (2) הבגידה בצד"ל פגעה באפשרות של שיתוף פעולה עם בעלי ברית עתידיים במזרח התיכון, דוגמת טורקיה; (3) נחשפה ההשפעה ההרסנית של העורף על הצבא, וראו פעילותו של גוף קיקיוני המתקרא "ארבע אימהות".

שמורה לה, אבל כפי שראינו ונראה, עליונות זו אינה נושאת פירות בתחום הלחימה הלא-סדורה.

ב. סיבות הקשורות בהנהגה ובחברה הישראלית

1. הרתיעה מהפעלת כוח ואיבוד הרצון לנצח

יחד עם עקומת הניצחונות היורדת של צה"ל ואיבוד בלעדיותו באמל"ח וכושר פעולה ייחודי – בולטת זה זמן הרתיעה בחברה הישראלית מהפעלת כוח, גם כשנכון ודרוש לעשות כן. כנגזרת מכך, חל פיחות ניכר בנחישותה לנצח במאבקים ובעימותים האלימים שאליהם נקלעה. נראה שלתופעה זו יש משקל מכריע בדרדור כושר ההרתעה הישראלי בכלל ולמול "עימותים נמוכי עצימות" בפרט.

את קו השבר בפחות הנכונות להפעיל כוח ולממש ניצחון ניתן לייחס לסביבות מלחמת יוה"כ ב-73, ואף לפני כן. זאת משום שעל אף שצה"ל הפך את הקערה על פיה וסיים את המלחמה בניצחון טקטי מזהיר ביבשה, **זו לא הסתיימה בניצחון אסטרטגי**, לאמור, במצב ישראלי משופר יותר. אדרבה, ישראל ויתרה על כל הישגיה הקרקעיים המרשימים, קרוב לוודאי בשל העייפות המנטאלית וחולשת הדעת של קברניטיה, וגם לנוכח האבידות הכבדות. גם אי-יציאתם של חה"א וחיל השריון מהמלחמה בניצחון בולט על הטק"א וטילי הנייט תרמה לתמונה העגומה. ניצנים לקו השבר אפשר לראות עוד קודם לכן ב"שיח לוחמים", "מכתבי השמיניסטיים" ומחזה כ"מלכת האמבטיה".

בכירים בישראל גם החלו להשמיע אמירות שמשמעותן היתה **איבוד האמונה בשימוש בכוח. רבין**, למשל, שהיה לו מעמד רם בענייני ביטחון וכן אחרים,² נתנו לכך ביטוי בולט בהשמיעם פקפוק בתועלת ובתוחלת של המלחמות, משום

² ראו י. רבין, "מדיניות הביטחון של ישראל לא-חר מלחמת המפרץ", בעיונים בתמיסת הביטחון של ישראל, בר-איי, לך, אוגוסט 1991, וכן, ישראל טל, **ביטחון לאור** מי, הוצ' דביר, 1996.

³ דברים ברוח זו מופיעים בספרו **המזרח התיכון החדש**, הוצ' סטימצקי '93 וכן בהארץ, 2 ביוני '81.

של בנשק מתקדם; לא עוד "עומק אסטרטגי", שהרי מדינת ירדן תהווה עבורנו את העומק האסטרטגי וחיץ (כאילו שהסכימה לשמש בכך...); לא עוד "תקיפות אוויר אסטרטגיות", שמא נחטוף טילים ואולי גם נשק לא-קונוונציונלי על עורפנו; לא עוד "הבא להורגך השכם להורגו" (ובלשון ביטחונית: מכת-מנע או מקדימה ואף "מלחמת בריחה"), שהרי זה יהיה לא-מוסרי ואולי גם משגה מדיני, וכך הלאה והלאה.

אחד משיאי הקופוניה ה"פוסט-ביטחונית" (על משקל ה"פוסט-צינונות") היא המימרה שאומצה ב"אליטה" הביטחונית בישראל ש"שלוש הוא ביטחון". לא יותר "ביטחון הוא ביטחון", כפי שהיה עשרות שנים ובהצלחה שעוררה הרתעה והערצה מבית ומחוץ; אלא פתאום "שלוש הוא ביטחון". זאת כשאין כלל שלום-אמת בין הערבים לבין עצמם, ואיך ימכרו סחורה שאינה בידם לישראל ה"נטע הזר"? זאת כשהשלוש הקר והעקר עם מצרים בקושי ראוי לשמו. זאת כשמצב הסכסוך מעולם לא היה גרוע יותר; זאת כשמספר ההרוגים הישראליים מאז הסכם אוסלו (ב-9/93) הוא פי ארבעה (כ-370 עד לסוף דצמבר 2000) מזה שהיה מפרוץ ה"אינתיפאדה" הראשונה (ב-87), זאת כש"שלוש" אצל הערבים אינו אלא מרשם להסגתה וקיפולה של ישראל ל"ממדיה הטבעיים", כלומר – שתהיה אבר מדולדל התלוי בחסדיהם.

במצב דברים זה לאמץ את הסיסמא האומללה שרק שלום יביא לנו את הביטחון הוא פשיטת רגל רעיונית וניסיון להיתלות במקסמי שווא, ובמיוחד כשאין נכונות להילחם ולהיאבק בשוחרי רעתנו. מכאן קצר המרחק לסיסמא רדודה אחרת – "לשטח וגיאוגרפיה אין יותר חשיבות בעידן הטילים" (טק"ק), וזאת מפני (לדברי פרס) ש"טק"ק לא נעצר בגבולות אלא עובר מעליהם...". כשאויבנו שומעים את כל הקופוניה הזו ומתבוננים בעייפות המנטלית של החברה הישראלית, שתולה את יתרה במקסם השווא של השלום ואינה רוצה להפעיל כוח גם כשנכון וצודק, הם רק יכולים להתעודד בתעוזתם להתנכל לישראל. על השאלה מדוע איבדה החברה הישראלית את הרצון להילחם ולהיאבק ואף לנצח נוסף להלך (בדיון על "כוח העמידה").

שיבוש קריטי בחשיבה האסטרטגית שתורם לקריסת ההרתעה מול הפלשתינים הוא ההיגד "המטרה כיום במאבק היא להוריד את רמת האלימות ובמקביל להמשיך לנהל עימם מו"מ להסדר הקבע". לא קובעים בצורה נחרצת וכראוי שיש להיאבק באלימות **עד להפסקתה** אלא מתפשרים על "הורדת האלימות" בלבד. והרי הורדת האלימות היא מושג אָמורפי, בעוד שהפסקתה היא תוצאה ברורה. אין זה מקרה שקברניטי המדינה הנוכחיים החליפו את היעד ל"הורדת האלימות" בלבד, שהרי זה מקל עליהם להמשיך במו"מ עם "הרשות", שהיא אגב זו שקובעת את "גובה הלהבות" באלימות. המגמה של "הורדת האלימות" מפגינה חולשה ואי-אמונה ביכולתנו לצאת מהמאבק וידנו על העליונה, שלא לומר שיש בכך ויתור מראש על שיקום ההרתעה שחדלה עם פרוץ אירועי הדמים. בכל מקרה, כך או מזמינים מראש ובמו ידנו את המשך מעגל האלימות.

המסורתית, אלא אף הביא לסירוסה, ואין פלא שכושר ההרתעה וכוח הכרעתה יצאו נפגעים מכך. התוצאה היתה, בכל מקרה, פחות אמונה ופחות רצון להפעיל כוח, גם כשהדבר מתבקש וראוי. ביטוי בולט לכך נמצא בעשור האחרון, במיוחד בדרום-לבנון ולמול הפלשתינים ביש"ע.

או אז עלו התרסות לא רק לגבי עצם התועלת והתוחלת במלחמה והשימוש בכוח, אלא גם לגבי אחד משני יעדיה המובהקים – **כיבוש שטח**. הטענה היתה – הרי "הוכח" במלחמת יו"כ (73') ובשליטה ביש"ע (מאז 67') ובייחוד (מסוף 87') ששטחים "נרחבים" בידי ישראל אינם ערובה מפני יוזמת מלחמה ערבית או מתכון לשקט ורוגע ביטחוני. אך כיבוש שטח (בצד השמדת כוחות האויב) היה מושכל מרכזי בתורת הביטחון הישראלית, ולא בכדי. זאת, בין היתר, בשל ההכרח, **שנבע מחוסר "עומק אסטרטגי"**, להעתיק את המלחמה לשטח האויב וכדי להפגין את תוצאת המלחמה ומחירה לאויב בניצחון צה"ל בשטחו.

עקרון "כיבוש שטח" במלחמה קשור בטבורו בעיקרון חשוב אחר של תורת הביטחון הישראלית – ה"התקפיות". אם ברמה האסטרטגית בחרנו בסטטוס קוו, הנה ברמה הטקטית-האופרטיבית קידשנו את ההתקפה על המגננה, וזאת בשל הא-סימטריה הכמותית-פיסית וההבנה שהניצחון, שהוא קריטי למעטים מול הרבים, יושג רק בדרך זו. הובן ואומץ שתפארתה של ישראל לא תהיה על דרך ההגנה כדרך פעולה עיקרית, וודאי לא על דרך ההבלגה והאיפוק. והנה ישראל, מסיבות של עייפות וחולשה מנטלית, כמו גם מאמונה יתרה ב"התליך השלוש", זנחה את עקרון ההתקפיות ואימצה כמעט בכל תנאי את דרך המגננה מחד גיסא ודרך הריסון וההבלגה מאידך גיסא. ישראל כיום מוכנה להסכין גם עם מלחמת התשה ושחיקה, שהיא מסוכנת ביותר עבורה.

רתיעת ההנהגה והתבררה הישראלית משימוש בכוח בלטה **במלחמת המפרץ** (91'), כשרוב האוכלוסייה תמך בהבלגה והעדיף להתכסות במסיכות גז ובנילוונים. רתיעה זו הפכה להרגל, כי **בלבנון**, במקום ליזום, להתקיף ולנצח, התבצרו במגננה, בבונקרים, במוצבים מסורבלים ובכוננות ספיגה. במקרים רבים מדי אף נראינו כמשלימים עם ירי הקטיושות על הגליל, ומכל מקום לא ניסינו לעקור התופעה מהשורש. שם המשחק היה מיגון ואיפוק ולא גרימה לאויב להירתע, אך **התמגנות מוגזמת אינה מעידה על ביטחון בכושר ההרתעה**.

במאבק מול הפלשתינים ובמיני-מלחמה הנוכחית ביש"ע, הרתיעה מגיעה לשיאים נוספים. במקום להרתיע את הפלשתינים או מתמגנים על ימין ועל שמאל במוצבים, ביישובים, בכלי התחבורה, ועוד. אחד הביטויים הפאטטיים לכך הוא **סלילת הכבישים העוקפים**, שהביא גם לסלילת כבישים עוקפי העוקפים וההתמגנות בשכונת גילה בדרום ירושלים. **תופעת ההתמגנות יחד עם התגובה-לא-תגובה של ישראל להתנכלויות הבוטות של אנשי הרשות הפלשתינית היא אחד הביטויים האומללים לאי-הרצון להילחם ולצאת מהמאבק וידנו על העליונה בצורה חותכת**. בסופו של דבר, **אנו עדים להיפוך היוצרות והבלבול בחשיבה הביטחונית-אסטרטגית בישראל כתוצאה מרתיעת ההנהגה והחברה להפעיל כוח**. לא עוד "כיבוש שטח", שהרי מדובר בנטל; לא עוד "השמדת כוחות אויב", שהרי בעקבות זה האויב רק יתעצם ויחדש את הארסנל

והטענה הנצחה השלישית היא "שלום הרי עושים עם אויבים" ואם כך מה הטעם להילחם. אך טענה זו נכונה רק **לכאורה**: עם אויבים עושים שלום רק לאחר שנוצחו או שינו טיבם ואורחם. "שלום" אשר עושים עם אויבים בלתי-מנוצחים או שאורחם ורבעם לא השתנו, אין לו עתיד והוא גם מסוכן, שהרי שולמו בעבורו נכסים קריטיים שיחסרו ביום פקודה.

2. היעד כוח עמידה ראוי

עוצמת מדינה ניתנת למדידה לפי שני מרכיבים מרכזיים: **האחד**, כוחה הצבאי הממשי, **והשני**, "כוח עמידה". במונח זה הכוונה לפוטנציאל העוצמה הכללי שלה, ובכלל, ממדיה הפיסיים-כמותיים שהם נתונה הגיאוגרפיים, הדמוגרפיים, הכלכליים וכיוצא באלה. גם פרמטרים ערכיים – כמו מורל לאומי ולכידות, מוטיווציה, איכויות ורמה אנושית, ערכים ואמונות – כלולים ב"כוח העמידה". קיומו של בן-ברית חזק ואמין מוסיף נדבך חשוב ל"כוח העמידה", וודאי כשמדובר במדינות קטנות.

ההיסטוריה יכולה להצביע על עימותים בין מדינות שעוצמתן הצבאית היתה רבה ("כוח מחץ") לבין מדינות ש"כוח עמידתן" היה רב יותר, שבהם היתה ידן של האחרונות בדרך-כלל על העליונה. לדוגמה – צבאו המפואר של נפוליאון שניגף ברוסיה הצארית, או צבאותיהן החזקים של גרמניה הנאצית ויפן המיליטריסטית, שהובסו על-ידי המערב ובריה"מ במלחמת העולם השנייה. מנגד יש דוגמאות אחרות: ניצחונה של עירק בעלת "כוח המחץ" העדיף על אירן עם "כוח עמידתה" הרב במלחמת המפרץ הראשונה (80'-88), או ניצחונותיה של ישראל, העדיפה בכוחה הצבאי על מדינות ערב ש"כוח עמידתן" עצום. ישנם אפוא מצבים שקשה לחרוץ למי העדיפות האפריורית, אך ודאי שלא "כוח עמידה", או עם חלק חשוב מהפרמטרים שלו, כוח צבאי בלבד, חזק ככל שיהיה, אינו מספיק למדינה קטנה בסכנה קיומית.

סביר לקבוע שולוא יתרונה המובהק של ישראל בכוח צבאי בתוספת הפרמטרים הערכיים של "כוח עמידה", כמו מוטיווציה, רמה ואיכויות אנושיות ודבקות בערכים יהודיים ואוניברסליים נעלים, היא היתה מובסת זה כבר. כוחה הצבאי והפרמטרים הערכיים, כמו גם תמיכתה וסיועה של ארה"ב ברוב שנותיה של ישראל, הם שביססו את קיומה ואפשרו את רווחתה. יתרה מכך, יתרונות אלה הם שעמדו מאחורי כושר הרתעתה וכוח הכרעתה המרשימים בנסיבות האזוריות. **למרבה הצער, בעשורים האחרונים ניבעו בקיעים נרחבים ומסוכנים ברוב או בכל הפרמטרים הנזכרים.**

את החברה הישראלית בעשורים האחרונים מאפיינות חולשות רבות ועמוקות, והן: עייפות מנטאלית ממאבק, וודאי אם הוא ממושך; ערעור האמונה בצדקת המטרה והדרך; פיחות בולט באידיאלים הלאומיים; חומרות לשמה והצבת ה"אני" הפרטי במרכז, וכיוצא באלה. כשהמטריאלים והנהגות הם משאת נפש וחוגגים ברמה, וכש"מימוש הפרט" חשוב לאין ערוך מהלאום והקולקטיב – נחלשת קשות החברה המצויה במאבק מתמשך. כשמתעררים הערכים והאמונות שהיוו את

ניהול מו"מ תחת אש ושיגור מסרים מתחננים להמשכו על אף הצהרות (ריקות) של רוה"מ ברק "שלא ינוהל מו"מ תחת אש" אומר לצד השני: (א) שהצהרות קברניטינו הן חסרות-שחר; (ב) שהפעלת אלימות משתלמת ביותר בהמשך הוויתורים הישראליים. בשני המקרים יוצאת ההרתעה הישראלית וידה על ראשה.

משגה נוסף בחשיבה האסטרטגית זה זמן הוא המשקל הלא-פרופורציונלי שניתן לאילוצים בפועל ובפוטנציה. חשיבה ומדיניות אסטרטגית נכונות מתחשבות בראש ובראשונה בצרכים והמטרות הלאומיים, ורק לאחר מכן גם באילוצים השונים, ובכללם הבינלאומיים. ואילו זה זמן שקברניטינו הופכים גם כאן את היוצרות ומתחשבים כמעט אך ורק באילוצים ומעט מאוד בצרכים ובאינטרסים האמיתיים. דבר זה מביא לראיית סיכונים מסוימים כ"סיכונים בלתי-עבירים" במקום כ"סיכונים מחושבים", בנוסף לרתיעה משימוש בכוח כנדרש. אין להתעלם מאילוצים וסיכונים, אך אסור שאלה ישבשו את הראייה הנכונה ויסרסו את חופש הפעולה. משאסרו עלינו את המיני-מלחמה ביש"ע, יש לנהלה במגמת ניצחון ולא לנפנף בסיכונים ההתדרדרות למלחמה כוללת מחד גיסא וסיכונים בינלאומיים מאידך גיסא. מתן משקל מוגזם לאילוצים וסיכונים משוערים גרוע לא-פחות, וסביר אף יותר, מ"שימוש מוגזם בכוח" (בייחוד כשאין זה כך).

למען היושר האינטלקטואלי ראוי להתייחס בקצרה לשלוש טענות נוספות המושמעות בפי אלה הנרתעים ממאבק. **האחת היא השאלה הנובואית הנוקבת: "הלנצח תאכל חרב"**, שפירושה המעשי הוא שעלינו (כ"אשמים בסכסוך") להפסיק את מעגל הדמים בכל תנאי ומחיר. אלא שניסיון החיים העכשווי, ובכלל, מלמדים אותנו שהתשובה לשאלה הנוקבת היא למרבה הצער דווקא חיובית, קרי, החרב עוד תאכל כאן כנראה שנים לא-מעטות. זאת ועוד, הדבר בכלל אינו תלוי בנו או בעיקר בנו. זו אפילו התנשאות ואיוולת, שלא לומר תלישות מהמציאות, לחשוב שאם רק נניח לחרב – השלום והשלווה ינחתו כאן (ו"נאפשר לשמש לעלות"). למרבה הצער, **החרב היא עדיין מצרך שמיש ביותר במזה"ת, ואיחסונה החז-צדדי הוא מרשם פטלי לישראל.**

על-פי הטיעון השני, "במילא הפתרון הוא רק מדיני, ובסופו של דבר הרי נגיע להסכם". **לטיעון זה כמה מכשלות אינהרנטיות: ראשית**, איזה הסכם כבר יכול להיות עם מפר הסכמים כרוני, שבמלחמת המפרץ בגד אף באחיו הכווייתים והסעודים שמידם ינק? **שנית**, על איזה בסיס-ניסיון צף הדטרמיניזם – שסופם של עימותים רק בהסכמים: אפילו יש בכך שמץ היגיון, איך זה שלא ידענו על כך עשרות שנים קודם לכן? רק מפני שהערבים שינו את האסטרטגיה (בהיפוך הכלל הקלאוזוביצי – שהמלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים) והחלו ללהג על "שלום" ו"שלישית", אפילו יהיה הסכם, הרי משמעותו תלויה רבות באילו תנאים מדובר, ובעיקר באיזה מצב מגיעים אליו. איזה הסכם בכלל יכול להיות לטובת ישראל אחרי עימות ואלימות קשים שמהם יצא כושר הרתעתה של ישראל בשן ועין? יוזכר ויודגש שמלחמה"ע השנייה, כמו גם מלחמת המפרץ השנייה, הסתיימו אמנם בהסכם, אך היה זה הסכם של הפסקת אש ללא תנאי מצד התוקפנים המובסים.

מצפנה ומצפונה של החברה הישראלית, כשחברה זו מפגינה אי-רצון ונחישות להיאבק על זכויותיה הלאומיות, וכשרבים מבניה מתריסים נגד צדקת הדרך והמטרה – וכל זאת נוכח איומים וסיכונים חמורים מבחוץ – **ברור שהחוסן הלאומי שלה פגום עד למאוד**. החברה הישראלית היתה רגישה תמיד לאבידות בנפש, אך כשלרגישות זו מתלווה רתיעה ממאבק גם כשזה נכפה עליה, תוך הבנה יתרה ל"צדקת" האויב, יש לה בעיה בשורשי "כוח עמידתה", ואין פלא שהיא מקרינה חולשה משועת.

הביטוי הבולט של הבקיעים בחברה הישראלית הוא **היעדר קונצנזוס לגבי המטרות הלאומיות והדרכים ליישומן**, שתוצאתו אי-לכידות פנימית ושסע במרקם החברתי-לאומי. חוסר הקונצנזוס ואי-הלכידות מקרינים בהכרח באופן שלילי על המורל והמוטיווציה הלאומיים, ומה שחשוב לא פחות – גם על המורל ורוח הלחימה של חיילי צה"ל. כשחיילי צה"ל עומדים בפרץ, אך מבית נשמעים קולות רמים המטילים ספק בצדקת דרכם ובהגיון פעילותם, חייב הדבר להשפיע עליהם לרעה וודאי לבלבלם. אם הולדת המדינה היתה בחטא והמשך דרכה בפשע (כחטפת ה"פוסט ציוניס"), ואם משדרים לחיילים שאין טעם ותוחלת במילוי משימותיהם ועדיף להתקפל ולסגת בפני האויב, ובכל מקרה להגיב באיפוק מרבי וב"חוכמה" (התחלף העכשווי לעשיית המעשה הנכון), אין פלא שכורש לחימתם חייב להיפגע. כשהקברניטים, מתוך אמונה במקסמי שווא (כמו "קץ הסכסוך"), מעבירים לחיילים הוראות להבלגה ופקודות סותרות, הם אינם יכולים להילחם "בכל מאוּדס", כדרוש במדינה כבנסיבותינו. אין גם פלא שחיילים יוצאים מבולבלים ומגיעים למצב האבסורדי שבו הם מוסרים לאויב את נשקם ללא התנגדות (כמעשה חיילי "גולני" בחודש נובמבר ליד טול-כרם). כשהעיקרון המנחה היחיד כמעט של צה"ל הוא שמירת החיים, נפגמים קשות תכליתו ועדו של צה"ל כצבא הממלא באמונה את חובתו להגן על המדינה ואזרחיה. כשארגון קיקיוני כ"4 אמהות" דוחף ליציאה בכל מחיר מלבנון, והדבר תואם את הדחפים האופורטוניסטים של ראש הממשלה, אין תימה שהדבר נגמר במנוסה ובהשפלה צבאית, שנמשכת, אגב, גם אחרי הנסיגה.

במצב עניינים זה חייבים לקנן גם הספקות הנוקבים – למה להילחם ולהיות נכון להקרבה למען העם והמדינה. למה להילחם ולהקריב בעד מקום ושטח שנמסר או יימסר ממילא לאויב? למה לשרת בסדיר, ובייחוד במילואים, ולהקריב מהטוב והנוחות האישית במצב דברים כזה? ואמנם הנכונות לשירות בסדיר ובמילואים פוחתת, כפי שהעידו בזמנו דברי ראש אכ"א לשעבר (אלוף ג' שפר) ומבקר המדינה (א' גולדברג) בדו"חותיו.

ואם בכל זה לא די, באות אמהות שונות ומתבטאות ומפרסמות מאמרים מבישים, ובהם הן מטיפות לבניהם החיילים שלא לציות למפקדיהם "באופן עיוור", ואם יובילום למשימות שיש בהן סיכון חיים; ופוליטיקאים רדודים מיד קופצים על העגלה ומחרים מחזיקים אחריהן. כך אפוא אין פלא שהחברה הישראלית השבעה והלאה **מסדרת ומקרינה חולשה נוראה שסיכונה איומים עבורה**. האויב שומע וקולט ומחפש דרכים, ובכללן אלימות, לנצל את פגמיה הקשים כדי לקעקע את אושיות קיומה מבית

ומחוץ. כושר ההרתעה, שהוא חלק אינטגרלי של החוסן הלאומי, דימויו נפגע אנושות במצב דברים זה, ואם זה עדיין אינו כך (כשהערבים עטים עליה), זה רק מפני שהם מעדיפים (וכך הם גם אומרים במפורש) את המשך קעקועה של ישראל מבית באמצעות "עימותים נמוכי עצימות" על פני מלחמה רבתי.

אי-אפשר שלא לומר גם כמה דברים על היחלשות אחרת בכוח עמידתה של ישראל, והכוונה לתמיכתו של **בעל-הברית**. אם בעבר עמדה ארה"ב מאחורי ישראל בצורה איתנה, אין הדבר כך זה עשור. נכון שערכה האסטרטגי של ישראל כ"נכס" יד מאז התפרקות ברה"מ. אבל תמיכתה המסורתית והברורה של ארה"ב בישראל לא היתה צריכה לפחות, שהרי נעלמה הסכנה שהסכסוך הערבי ישראלי יביא לעימות בין-מעצמתי, וכן דעך "נשק הנפט"; בכל זאת פחת הגיבוי האמריקני בישראל. **ההסכמים האסטרטגיים מעת לעת בין ארה"ב וישראל הם יותר בבחינת זריקת עצמות, כדי לדרבן אותה להמשיך במסע התקפלותה וייתוריה לערבים**.

לדעתנו, הסיבה המרכזית לירידת הגיבוי האמריקני בישראל היא **בקשתה לערב את ארה"ב כ"מתווך הוגן" בסכסוך**. כיוון שקברניטי ישראל האמינו באשליית השלום ורצו לקדמו בכל תנאי, הם לא היו מודעים אולי למחיר הגבוה שבעירובה של ארה"ב בפתרון הסכסוך. "כמתווך הוגן" היתה ארה"ב חייבת לחלק את חסדיה שווה בשווה (במקרה הטוב לישראל) בין שני היריבים, ומי שנפגע מכך היתה באופן אוטומטי ישראל, ואילו המרוויח – הצד הערבי ובייחוד הפלשתיני. הערבים, ובכללם הפלשתינים, ניצלו את חולשת ישראל אף אצל בעלת-הברית – ארה"ב – וכך נחלשה ישראל גם בפרמטר הבעל-בריתי של "כוח עמידתה".

האמור לעיל מצביע בעליל על חולשת ישראל למול יריביה. אך קברניטיה וחוגי ביטחון הקשורים לשמאל הישראלי לא מפסיקים ללחץ ש"ישראל חזקה וישי לה הצבא החזק ביותר במזה"ת (זאת בעיקר כדי לשכנע את הנסיגות וההתקפלות משטחי מולדת). נכון שלצה"ל יש עוצמות סגוליות, אך כנראה רק בתחום המלחמה הכוללת והסדרה. **למול ה"עימותים נמוכי עצימות" (כבלבנון וביש"ע) אין משמעות רבה לכוחו הצבאי הסגולי של צה"ל**. הוא יכול להתקשות להביא בהן לביטוי את עוצמתו כמתבקש מאילוצים שונים. אבל גם את מקצת כוחו אין הוא מפעיל בעימותים אלה, וזאת לא רק מאילוצים חיצוניים, אלא בעיקר בגלל חוסר הנכונות והנחישות של ההנהגה הישראלית לעשות זאת; והרי נכונות ונחישות של הנהגה להפעלת כוח הן חלק אינטגרלי ב"כוח עמידה" של מדינה.

יוזכר שכוח צבאי נטו, ויהיה חזק ככל שיהיה, אינו מספיק למדינה בסכנה קיומית. **בלי הפרמטרים הערכיים של "כוח עמידה" אין כוח ואין חוזק**. וכיוון שכוח עמידתה של ישראל לקוי, אי-אפשר לדבר כלל על ישראל וצה"ל חזקים, כי אין זה ישים לענייננו ויש בכך אפילו התפארות שווא מסוכנת.

3. תופעת שימת יתנו הביטחוני על הפלשתינים ואחרים

בעבר לא היה עולה על דעת מנהיגי ישראל להשליך את יתנו הביטחוני על אחרים בכלל והערבים בפרט. אך כשאין

לפעול נגדנו. אך הניסיון מלמד שכוח רב-לאומי חוצץ, על "שיפוטו האובייקטיבי", לא יהיה לטובתנו.

יזכר גם כי בדיונים בזמנו על רמת הגולן הגו רבין וחבריו את הרעיון של הצבת כוח "משקיפים" אמריקני שם כ"פיצוץ" ליתור על הגולן וכדי להרגיע את דעת-הקהל הישראלית על אובדנו. רבין הגן על הרעיון הנלוו בכך שכוח רב-לאומי, ובכללו אמריקנים, מתפקד בגבולו בסיני מאז הסכם השלום עם מצרים. אלא שהשוני בין שתי הזירות ותנאיהן הטופוגרפיים והגיאואסטרטגיים הוא כהבדל שבין יום ולילה.

במעין קיבעון מחשבתי אנו דבקים ומתפתים לשים את יתרון הביטחוני, בכל גזרה כמעט, על כוחות זרים. דרך זו מביאה בהכרח לא רק לאי-סיום אמיתי של הסכסוך, אלא גם לכרסום נוסף בכושר ההרתעה הישראלי המצומק. יתרה מכך: כשתופעה זו הופכת למעין דיבוק, קשה להשתחרר מהמחשבה שרבים בישראל טרם השתחררו מהניחות הבלתי-נעים של הגלות.

ג. סיבות הקשורות בהיבט הערבי על ההרתעה הישראלית

ההיבט הערבי יש משקל לא קטן בשקלול מצבה של ההרתעה הישראלית. הערבים קוראים טוב למדי את העובר והמתרחש במדינת ישראל ובחברה הישראלית. הם רואים את השסע המדיני והחברתי אצלנו, ומודעים גם לרגישותנו הגבוהה לאבידות בנפש, ובכלל – לנקודת התורפה שלנו בעורף. ובאחת, **הם מודעים לנוח עמידתנו וכושר הרתעתנו השוקעים**, ובמיוחד בתחום ה"עיעומים" נמוכי העצימות.

ואכן, כשהם רואים את צה"ל, "הצבא החזק ביותר במזרח"י", נסוג בבושת פנים מלבנון בלחץ של כמה מאות לוחמים נחושים וקנאים מחד גיסא, ושל אמהות ופוליטיקאים היסטריים מבית מאידך גיסא – אין פלא שמנהיגים השיח נסראללה משתלח בנו ומדמה את עוצמתנו לקורי עכביש, וקורא לערבים ובמיוחד לפלשתינאים ליטול דוגמה ממאבקו המוצלח וליישמו כנגד ישראל. **קשה להיזכר במנהיג או בכיר ערבי שהביע לעג וזלזול כה עמוק כלפינו כמו שעשה נסראללה, ולמרבה הצער היה יותר מגרעין אמת בדבריו.**

בשל חשיבותם, ראוי להביא ציטוטים מדבריו הצורבים בסוף מאי 2000 בבנת ג'יביל בדרום לבנון: ⁴ "לישראל יש אולי נשק גרעיני ונשק כבד, אולם, חי אלוהים, היא חלשה יותר מקורי עכביש. אם ישראל תנקוט תוקפנות היא תשלם מחיר כבד. היה זמן שאנו חששנו מאיומיה של ישראל, מהמטוסים, הטנקים והסטי"לים שלה שפגעו בריבונותנו, אך זמן זה חלף ואיננו."

בפנותו לקהל מאזיניו הרבים הוסיף: "אתם נמצאים היום בטוחים ומאושרים בבנת ג'יביל, בעוד הם ביישובים לאורך כל גבולה הצפוני של פלשתינה, רועדים מפחד ומפני עתיד לא ידוע."

לפלשתינאים קרא לקחת דוגמה ממאבק לוחמיו: "כדי לשחרר את אדמתכם אינכם זקוקים לטנקים ומטוסים. אם תיטלו דוגמה מהחללים הקדושים, תוכלו לכפות את דרישותיכם על התוקפנים הציונים."

החומרה של דבריו היא כפולה: ראשית, הוא מנתח

להנהגה ולחברה הישראלית רצון ונחישות להילחם ולהיאבק, ו"כוח עמידתה" התדרדר, היא הגיעה גם למצב שמנהיגיה וחלקה הגדול שמו מבטחם בפלשתינאים ואחרים.

אחת הסיבות להפכפכותו של רבין המנוח, מאמירות (עוד בשלהי 93 ובסמוך ל"אוסלו") ש"לא ידבר עם אשיף ושאין מקום למדינה נוספת בין הים התיכון לירדן" לחתימה על הסכם אוסלו (ספטמבר 93), היתה עייפותו ואי-נחישותו במאבק בטרור ובי"איתפאדה". זו התבטאה באמירה האומללה: "הבה ניתן לפלשתינאים/אשיף להילחם בטרור, הם יעשו זאת טוב מאיתנו בלי בגיץ ובלו בצלם". מעבר לכך ששגה קשות בהנחתו שאשיף או הרשות הפלשתינית "יעשו העבודה עבורנו" כנגד אחיהם ובני עמם, **שידרה אמירה זו מסר של הפקדת ביטחוננו בידי הפלשתינאים.** לא אנו נילחם ישירות ובעיקשות בטרור כפי שעשינו בעבר, והיינו בכך מופת נערץ בעולם, אלא נילחם הרבה פחות בטרור, מפני שיש לנו קשיים ואילוצים, וכן כדי שלא נפגע חלילה, בין היתר, בפרטנר החדש. שהרי קבלן-המשנה הפלשתיני יעשה המלאכה עבורנו ויבטיח את ביטחוננו.

אך מצעד איולת זה של הפקדת ביטחוננו בידי חורשי רעתנו אמר לפלשתינאים דבר פשוט: **אין לישראל הנכונות והנחישות, ואולי גם כוח, להילחם יותר בטרור**, שהרי הם מפקידים את ביטחונם בידינו, ובאחת, הם חלשים ועלובים; אם כך – מדוע נחשוש מהישראלים? וודאי שאם נהל את עניינינו בשכל נגביר את תמיכת העולם, שמלכתחילה נוטה לטובתנו.

דבר דומה קרה וקורה בשנים האחרונות בדרום לבנון. בשל דיבוק היציאה משם (בגלל הסיבות שהוזכרו והלחצים הפנימיים), קיבלה ישראל לפתע את החלטת או"ם 425 מ-1978, זו שסירבה לקבלה, מסיבות ברורות, במשך כשני עשורים. בשל המצוקה, פתאום היה נראה לישראל שהאו"ם יושעה ויוכל להבטיח את ביטחונה בגבולה הצפוני למול ה"חזבאללה". ואם לא האו"ם בלבד יעשה זאת, אז גם צבא לבנון יבטיח את שלומה ע"י התפרסותו לאורך הגבול. אבל "צבא" זה, שאינו ראוי לשמו, מעולם לא היה גוף צבאי שהארגונים המיליציוניים והעדות בלבנון השסועה כיבדוהו או נשמעו לו, וודאי לא השיעים וארגוניהם – "חזבאללה" ו"אמל". האם דווקא צבא זה, פלוס כוח או"ם שמעולם לא היו לו שיניים וערך (ראו מקרה "יוניפי"ל" בדרום לבנון), יבטיחו את ביטחוננו למול ארגון קיצוני ונחוש כ"חזבאללה"? ואגב, צבא זה לא התפרס בגבול לבנון עד עצם היום הזה, ומאידך גיסא "הרשה" ל"חזבאללה" להיות נוכח שם. בכל מקרה, **קבלת החלטת 425 ע"י שתי ממשלות ישראל האחרונות, ובעיקר הנסיגה החזק-צדדית המבישה מלבנון, ביטאו רפיסות דעת ואובדן דרך והסתמכות על אחרים להבטחת ביטחוננו בגבול הצפון.** חולשת ישראל זו נקראת היטב ע"י ה"חזבאללה", ויש לו אילוצים מעטים מכדי להתנכל ולהתעלל בישראל.

תופעת שימת יתרון ביטחון באחרים דבקה בנו עד לזרע. הנה בדיונים הנוכחיים עם הפלשתינאים (בקמפ-דיוויד ביולי 2000 ולאחר מכן) התבררנו שכוח רב-לאומי יחצוץ בינינו לימדינה הפלשתינית". זו אמנם דרישה פלשתינית, אך כנראה שהממשלה הנוכחית באיוולתה מאמינה שכוח זה, שיכלול גם אמריקנים, יועיל גם לנו וימנע מהפלשתינאים

⁴ מעריב, 28 במאי 2000.

בצורה נכונה. למדי את שפל חוסנה של המדינה והחברה הישראלית; **ושנית**, שכך אנו נראים בעיניו וקרוב לוודאי גם בעיני ערבים רבים. ראוי לציין על כן את דברי שר החוץ הסורי, פארוק אישרע, בקשר לנסיגתנו מלבנון – "שהיא מסמנת לערבים את הדרך הנכונה במאבק בישראל". נכון להזכיר ששיח' אחמד יאסין קדם לנסיגתנו באבחנת חולשת "כוח העמידה" של ישראל. עוד ביושבו בכלא הישראלי אמר למראייניו דברים דומים לאלה של נסראללה. כבר אז הוא הבחין ש"היהודים איבדו את הרצון להילחם ולכן ניצחון הערבים קרוב". זאת אמר כשאיבחן את רפיסות מאבקנו עוד ב"אינתיפאדה" הראשונה ובטרור במהלך השנים האחרונות, וידע להצביע שאנו חברה שאין לה כוח וחוסן לאומי. לאחר נסיגתנו מלבנון מיהרו פעילי ה"חמאס" ובראשם יאסין להביע גאווה בניצחון ה"חזבאללה", וקראו לפלשתינים "לקחת דוגמה מהמאבק והגי'האד בלבנון, שרק היא תוביל בסופו לנסיגה ישראלית מלאה מהשטחים".

קשה שלא לראות את הקשר והסמיכות בין נסיגת צה"ל מלבנון לפריצת המיני-מלחמה הפלשתינית בישראל בסוף ספטמבר 2000. כך אגב גם היה כשה"אינתיפאדה" הראשונה פרצה ב-87' בסמיכות לנסיגת צה"ל הראשונה והחלקית מלבנון ב-85'. במקביל, אין ספק שהפלשתינים עקבו היטב אחר המילוי הדקדקני (עד לזרא) של ישראל אחר החלטת או"ם 425 בנסיגה מלבנון. ביטא זאת סגנו של ערפאת, אבו מאזן, כשהגיב ש"הוא מצפה מישראל ליישם בקפדנות דומה את הנסיגה מכל השטחים בהתאם להחלטות האו"ם וההסכמים הביטורליים, כפי שעשתה בדרום לבנון עפ"י החלטה 425".

כיושר הרתעה מבוסס גם על אמניות (שתוצא לפועל) ונחישות (שתוצא לפועל כראוי). אבל הערבים נוכחו ללמוד לא פעם את ריקנות איומי קברניטנו. כך היה **במלחמת המפרץ (91')** כשהזהרנו ואיימנו על צדאם שלא יעז לשגר עלינו טק"ק, "שכן סופו יהיה רע ומר", והמלחמה הסתיימה מבלי שנממש דבר וחצי דבר; כך היה במקרים לא מעטים **בלחימה נגד ה"חזבאללה"**, כשלא מימשנו את איומינו להגיב בצורה החריפה ביותר עד כדי הרחבת תשתית לבנון ופגיעה חמורה באינטרסים הסוריים שם. כשביצענו את **מבצעי "דין חשבון"** (רבין ב-94') ו"ענבי זעם" (פרס ב-96') בלבנון, מיהרנו להפסיקם מבלי שנמצה את מטרותינו ואזהרותינו. **כך גם איננו מממשים**, אחרי הנסיגה מלבנון, את איומינו **לפגוע בסורים ובתשתית הלבנונית אם אך ימשיך ה"חזבאללה" בפיגועיו**, אך הוא ממשיך. **כך איננו מממשים את אזהרותינו כלפי הרשות הפלשתינית במיני-מלחמה מאז אוקטובר 2000.** אם מומשו אזהרות – היה זה בפעולות סטרטגיות ו"איתותים" (נשנים עד גיחוך) שערכן היה דל. כשמובארכ החזיר את שגרירו ל"התייעצויות" אף הפסקנו את ה"איתותים", והושמע גם שתקיפות המסק"רים, שבמילא היו צמחוניות, "מיצו את עצמן". **במקום להגיב בצורה הולמת על המשך ההתנכלויות הבלתי פוסקות של הפלשתינים, עברנו לצעדי פיוס ו"צעדים בוני-אמון"** (מונה אומלל כשלעצמו). **אין ספק שהפלשתינים קוראים את חולשת ישראל מבית ומחוץ, ומודעים גם לתלות הפוליטית העצומה של ממשלת השמאל הישראלי בקולם של ערביי ישראל, המזדהים בכול ובדבקות עם אחיהם ומאבקים.**

במישור בסיסי יותר, הערבים והפלשתינים מודעים לקשיי ההתמודדות הבסיסית של מדינה דמוקרטית-פלורליסטית בטרור וב"עיומותים נמוכי עצימות" בכלל ושל מדינה כישראל בפרט, והם מנצלים זאת בהתמודד יתרה. ישראל, שבעבר הפגינה נכונות ונחישות להתמודד בטרור, אינה עושה זאת כמעט יותר, בשל אילוצים אזוריים חדשים למדי (ה"שלום" עם מצרים וירדן, ועם "הרשות") ואילוצים ותיקים. הערבים, בניגוד לחוכמולוגים ישראלים, יודעים שאין זה בלתי אפשרי לטפל בטרור וגרילה, ודוגמאות לא חסרות. האנגלים דיכאו את המרד הערבי (36-139), את המחתרת היוונית בקפריסין (59') וכן את המרד במלאייה (בשנות ה-60); הגרמנים, האיטלקים והיפנים דיכאו את "הצבאות האדומים" שפעלו אצלם; טורקיה חיסלה בעיקרו את המרד הכורדי; בדרום-אמריקה, בפרו ובאורוגוואי, חוסלו מחתרות מקומיות; וגם באזורנו טיפלו הירדנים והסורים יפה בהתקוממויות אצלם. יש כמובן עוד דוגמאות לטיפול מוצלח בטרור, שהוכיחו שאין זו משימה בלתי אפשרית, למרות הקשיים ודוגמאות הפוכות. אך הערבים והפלשתינים בונים על כך שהחברה הישראלית תתנגד להפעלת יד קשה (ונכונה) נגד מבצעי טרור והרשויות שתומכות בהם, וודאי על כך שאין לה הנכונות והנחישות לעשות זאת, ובמיוחד ב"עידן התהליך המדיני והשלום".

שונה נקודת המבט הערבית בתחום המלחמה הכוללת והסדורה. במהלך המיני-מלחמה עם הפלשתינים, היטיבו לבטא הנשיא המצרי מובארכ ואף המלך הירדני עבדאללה את רתיעתם ממלחמה. **מובארכ** חזר ואמר שאין הוא מוכן להיכנס להרפתקה מלחמתית עם ישראל ואינו רוצה שהמאבק עם הפלשתינים יגרור אותו ואת ארצו לכך. הוא לגלג גם על הערבים המרוחקים מישראל, שלהט המלחמה בגרונם, שאין הם מבינים כלל משמעותה של מלחמה. **מובארכ ועבדאללה** ביטאו בכך היטב את האינטרסים האמיתיים והחיוניים של מדינותיהם, יותר משפעלו כמתחייב מחוץ השלום שלהם עם ישראל. מדינות מרכזיות כמצרים וירדן אינן נלהבות כלל להיכנס או להיגרר למלחמה בישראל והן מקרירות בכך גם על מדינות וגורמים ערביים רדיקליים.

עם זאת, מדינות ערב גם מודעות לעובדה ש"כוח עמידתם" רב, ובמיוחד ביכולתן לספוג מידי ישראל מכות צבאיות חזקות וכואבות. לערבים יש אמנם נקודות תורפה (כפי שהופנן למשל במלחמת איראן-עירק), אך בשורה התחתונה אין ספק שהם מסוגלים לספוג יותר מישראל, שכוח ספיגתה לקוי. **חשוב להבין שיכולת הספיגה היא עניין מרכזי למדי במאזן ההרתעה.** עוצמת המרתיע יכולה לגרום לאבדות וכאב לא מעטים, אך כשליריב המורתע ישנה יכולת לספוג אבדות, הוא יכול לנטרל בלא מעט את עוצמת המרתיע. כך אפוא כושר הספיגה הערבי העדיף יכול לגרום להם להניח שאפשר לקחת סיכונים נועזים יותר למול ישראל, ובכך מצטמצם מרווח הרתעתה.

בשל משאביהם הכלכליים ויתרונותיהם הגיאוגרפיים, הערבים גם יכולים להעריך שהעולם לא יאפשר את הבסתם המוחלטת במלחמה או כמעט בכל עימות נרחב אחר, זאת גם אם ייזמו מלחמה או ייקלעו אליה. הערבים יכולים להאמין, ולא בלי גרעין של אמת, שגם אם יוכו קשות, העולם, קרי אירופה, רוסיה ואפילו

התייחסו לעיל (בפרק הסיבות לשקיעת ההרתעה), וכאן מן הראוי לדון בהם מזוויות נוספות.

המשמעות הראשונה העולה מדיון בשקיעת ההרתעה הישראלית היא של **סיכוני מלחמה על כל צורותיה** בינה לשכנותיה. משכבר הימים אני סבור ש**סיכוני מלחמה כוללת בין מדינות ערב לישראל אינם גבוהים**. זאת, קודם כולל, בשל מאזן הכוחות נטו שאינו נוטה לטובת הערבים.

סוריה, למרות היקף כוחותיה הרב, אינה נראית חזקה מבחינה צבאית, ובראש ובראשונה בתחום האווירי. בעקבות שליג אינה יכולה להיות בטוחה גם במערכי הטקטיקה שלה. גם כלכלתה הרעועה אינה יכולה לדרבנה למלחמה. נכון שיש לה ארסנל טקטיק מרשים, אך יגמו אין מנצחים במלחמה, על אף שיש בו איום משמעותי לעורף ישראל. סביר להניח שהוא משומר יותר לצורך הרתעת ישראל מלתקוף את סוריה ולהשיב מלחמה אם תותקף, ובייחוד בעורפה. החזרת הגולן לסוריה, על אף שהיא יעד לאומי רצוי, אינה נראית כנמצאת בראש עדיפויותיה של דמשק. לא פחות מכך, סוריה, הנמצאת ביחסים גרועים ביותר עם ערפאת, לא נראית ממהרת לצאת למלחמה למען הפלשתינים.

מצרים, על אף שהתחזקה צבאית, נמצאת בהסכם שלום פורמלי עם ישראל, שעל אף שאינו ערובה לאי-מלחמה, הוא בכל זאת מהווה אילוץ. היא גם יודעת שתוכל רק להפסיד במלחמה, קודם כולל את הסיוע האמריקני הנדיב בסך של 2.3 מיליארד דולר, ובכלל את אהדת ארה"ב. ומה שמרתיע יותר – **היא יכולה להעריך שאז גם תפסיד את חצי האי סיני או חלקים נכבדים ממנו**. אל אף ההתעצמות הצבאית, ספק אם צבא מצרים מסוגל לנהל מלחמת תנועה ותמרון במדבר בסיוע אווירי ראוי. בייזום מלחמה היא גם תוכיח שלחווה שלום בין ישראל למדינה ערבית יש ערך אפסי, וזאת גם כשהיא בחרה את דרך המאבק המדיני בישראל. על אף אהדתה ותמיכתה הצמודה בערפאת וביירות, ספק אם האינטרס המצרי הוא להסתכן בעבורם בהרפתקה חמורה. וכאמור, הנשיא מובראק ביטא לאחרונה באופן הברור ביותר, ויותר מפעם, שאינו רוצה להיגרר למלחמה בעבור הפלשתינים.

עירק, המדינה הערבית הגדולה השלישית בעלת פוטנציאל לסיכוני מלחמה נגד ישראל, אין בה סכנה משמעותית לישראל בעתיד הנראה לעין. צבא עירק נחלש קשות במלחמת המפרץ השנייה (ב-91), והוא לא נראה מסוגל לנהל מבצעים צבאיים רציניים במרחק כאלף ק"מ מבגדאד וללא תמיכה אווירית. עירק כמדינה גם נחלשה משמעותית מאותה מלחמה, והיא מצויה עד היום תחת סנקציות כלכליות ואחרות מכבידות.

באשר למאזן הכוחות, שלוש מדינות ערב הגדולות אינן נמצאות אפוא במצב טוב לפתיחת מלחמה בישראל. ומה שחשוב לא פחות: ישנן סיבות טובות אחרות להימנעות מדינות ערב מייזום מלחמה בישראל. הנסיבות הבינייל העכשוויות אינן מעודדות ייזום מלחמה רבתי, ובנוסף לא נראה שלסוריה או למדינה ערבית רדיקלית אחרת יש פטרון מעצמתי שיגבה אותן מדינית או יספק להן אמל"ח וחלקי חילוף צבאיים הנדרשים במלחמה שוחקת. בנוסף, נראה שהאסטרטגיה הערבית הנוכחית בונה על כך שיוכלו לכופף את ישראל, אם במאבק ולחץ מדיני ואם בקטיפת הפירות מהמאבק הפלשתיני, ובשני המקרים **ע"י פיזור**

ארה"ב, לא יאפשרו את התמוטטותם הטוטלית. כך היה במלחמת 73, כאשר קיסנינג'ר מנע מישראל לחסל את ארמיה 3 המצרית המכותרת. כך היה כשהמעצמות, ובעיקר ארה"ב, לא איפשרו את הבסתו המוחלטת של אש"ף או הסורים בלבנון במבצע שלי"ג (82). דבר דומה היה במלחמת המפרץ (91) כשארה"ב דרשה בקפדנות יתרה שלא נעזו להתערב או להשיב מלחמה מול הטקטיק העירקי; וכך שומרת ארה"ב גם כיום על כך שלא נפעיל "כוח מוגזם" כלפי האלימות והתוקפנות המשוועות של הפלשתינים – רק חלילה שלא נביאם לבקש הפסקת-אש.

בכל מקרה, **כל בר-בי-רוב יודע שבמזה"ת השפה היחידה המובנת היא שפת הכוח**. הערבים חושבים במידה לא מעטה של צדק שישראל מבינה רק את שפת הכוח, לאמור, שרק בהפעלת כוח הם יכולים לקדם את מטרותיהם מולה, ובייחוד כשישראל אינה מוכיחה שעמיתים אלימים אינם משתלמים; אדרבה, הרי אלה משתלמים ועוד איך. אגב, הישראלים גם יודעים שהערבים מבינים רק את שפת הכוח, אך פועלים מעט מאוד כדי לממש תובנה זו, על אף שרק בכוח הגענו לאן שהגענו. כשהערבים והפלשתינים רואים שהפעלת כוח ואלימות משתלמים, וכשישראל מונעת עצמה או מנועה מלפעול כלפיהם באופן הנדרש, הם רק שואבים עידוד מכך, **וכך לא נשאר סיכוי רב לכושר ההרתעה הישראלית**.

ולבסוף, **כמה מילים על הרתעה גרעינית מנקודת המבט הערבית**. קשה למדוד עד כמה זו מגבילה בפועל את חופש הפעולה הערבי. צוין לעיל שלגבי הפלשתינים ובלבנון אין ולא היתה להרתעה זו כל משמעות. אך גם מבחינת מדינות ערב, הרתעה זו רחוקה מלהיות מלאה, שהרי היא לא מנעה מהם ליזום מלחמה מוגבלת. בנוסף, לא נעלם מהם שיש להרתעה הגרעינית כמוזכר מגבלות נוספות: **ראשית**, כיוון שמדובר ב"נשק יום הדין", הוא לא יופעל אלא כשחרב מונחת על צווארה של ישראל; כך, מצב מסוכן זה תלוי בסופו של דבר בערבים וביכולתם למנוע הסלמת העימות עד כדי דחיקת ישראל לפינה; **ושנית**, הערבים אינם מרגישים חסרי אונים גם מול ההרתעה הגרעינית הישראלית, שהרי יש להם נשק לא-קונוונציונלי מפצה (כימי וביולוגי) שאינו נופל בהרבה מנשק גרעיני, וודאי בנסיבות הישראליות. בכל מקרה, **יש להניח שמדינות ערב מודעות שבתחום הלא-קונוונציונלי הן עוברות לספירות אחרות, ומדובר אז בהישרדות עצם הקיום הלאומי** (ואולי גם האישי של מנהיגיהן), **ולכן חל שם הכלל שאין להיכנס או להיקלע לעימות מסוכן כזה**. במילים אחרות, **פועל אצלם הכלל של הרתעה עצמית מלעבור סף מסוכן ביותר**. לא במקרה צדאם נמנע מלהפעיל נשק לא-קונוונציונלי נגדנו או נגד הקואליציה, וכך גם לא עשתה מצרים (בנשק כימי) על אף תבוסותיה ב-67 וב-73 (כ-100 ק"מ מקהיר).

משמעויות לשקיעת ההרתעה

מובן מאליו שלשקיעת ההרתעה הישראלית יכולות להיות רק משמעויות שליליות ומסוכנות. שום דבר טוב הרי לא יכול לצאת מכך עבור ישראל. לחלק מההיבטים השליליים והסיכונים, כמו סיכוני מלחמה,

מבנים – בפילוג מדיני וחברתי עמוק. בכל מקרה, את הדברים המאלפים וההנמקה הרציונלית לרתיעת מצרים וירדן ממלחמה ביטאו לאחרונה מנהיגיהן הנשיא מובארק והמלך עבדאללה בבהירות, ועוד על רקע אירועי הדמים עם הפלשתינים.

על אף כל האמור, **אין זה סביר שמדינות ערב אינן קוראות את הידרדרות כושר ההרתעה וההכרעה הישראליים**, הכרוך הן בעקומת הניצחונות היורדת של צה"ל מחד גיסא והן בבקיעים בחוסנה הלאומי מאידך גיסא. קשה להניח שבמצב דברים זה לא יעמוד בפניהן פיתוי חריף ומתמיד שלא להנחית על ישראל את "מכת החסד", וזאת כשההזדמנות המתאימה תיקרה לפניהן וכשהנסיבות יאפשרו זאת. **הסכמי שלום פורמליים לא יהיו גורם בולט בפניהן לאורך זמן.** ואפילו לא יזמו מלחמה רבתי בישראל, לא נראה שיימנעו מלתמוך בגופים המתנכלים לה באלימות.

כך, למשל, דמשק ומצרים אינן נראות כנרתעות מלהמשיך בגיבוי ה"חיזבאללה", או במיני-מלחמה הפלשתינית. הפגנות פרועות מבית, ספונטניות או מאורגנות, יסייעו לממשלות הערביות כשירצו בכך לדרדר את המצב עם ישראל לפעילות טרום מלחמתית, או אף עד כדי נקית פעולות איבה של ממש. הגם שמדינות ערב מודעות בוודאי לכך שאין להן אופציה צבאית להכריע את ישראל, שקיעתו של כושר ההרתעה עלול לעודדן להציק לה בכל דרך שיוכלו, וכמובן חופש פעולתן האסטרטגי מול ישראל יגדל. יצוין שבזמנו לא רוממות השלום הביאה את מצרים להסכם השלום עם ישראל, אלא היעדר האופציה הצבאית. כיום יש סכנה מסוימת להחייאת האופציה.

★

מאז מלחמת יוה"כ ב-73' התחזקה האפשרות של ייזום "מלחמה מוגבלת", שהיא רחבה בהיקף הכוחות אך מצומצמת ביעדיה הקרקעיים, ושמטרתה להניע תהליך מדיני שיסיג את ישראל לאחור. **גם ביחס לסיכון זה**, שנראה נוח ומפתה לערבים וגרוע לישראל, **סברתי שאיננו גבוה**, מפני שמי שיוזם מלחמה, ואפילו תחילתה מוצלחת, אינו יכול להיות בטוח איך והיכן תסתיים. שלא לומר שגם על מלחמה מוגבלת תקפים רוב רובן של האילוצים שהזכרנו לעיל (מאזן הכוחות, נסיבות ביניים, קיום חלופה אחרת וכיוצא באלה). עם זאת, **מששקעה ההרתעה הישראלית**, ממגוון הסיבות שנדונו, **נראה שיכול לעלות במשהו הסיכון לייזום מלחמה שכזו**, כשהזירות הסורית והלבנונית באות בהקשר זה בחשבון. גם יוזכר שאם ההרתעה הגרעינית הישראלית משחקת תפקיד כלשהו בהקשר של מלחמה רבתי, היא כמעט ואינה משמעותית בהקשר של מלחמה מוגבלת.

אם כושר ההרתעה הישראלי כפי שראינו לא אבד כליל למול מלחמה רבתי ומלחמה מוגבלת, הוא קרס כאמור למול "יעימות נמוך עצימות". בהקשר זה, קשה למצוא משמעויות נוספות מעבר לאלה שנותחו כבר במהלך עבודה זו, וניתן רק להוסיף **שלא שיקום כושר ההרתעה, המצב רק יחמיר**, והכוונה לשתי זירות המאבק – בלבנון ובישיע. בנוסף, **לתוצאות המאבקים בזירות אלה יש פוטנציאל מסוים להשליך אף להסלמה כללית באזור.**

אולם שקיעת ההרתעה הישראלית אינה כרוכה רק בסיכונים גוברים משהו למלחמה מסוג זה או אחר, אלא גם בתחומים נוספים. הכוונה לתדמית ישראל בתוכה פנימה והקרתה כלפי חוץ. תדמית ישראלית כאבר מדולדל וכשק חבטות, שאפילו חלשים בהרבה ממנה מעזים כלפיה ומתנכלים לה, אינה מצב בריא בעיקרו למדינה בנסיבותיה של ישראל (מעטים מול רבים ועוינים, סביבה אסטרטגית לא-יציבה וכיוצא באלה), והוא טומן בחובו גם סיכונים לא קטנים כפי שראינו. למורל הציבור במדינה מאוימת יש חשיבות עליונה, וכשאזרחי ישראל נוכחים מדי יום בשקיעת ההרתעה של מדינתם, אזי המורל הוא בשפל עמוק. כשאין להם ביטחון אישי ולאומי או רגע של שלוה, חרדותיהם ומצב רוחם מגיעים לשיאים שליליים. התוצאה היא זלזול עמוק במוסדות השלטון והעומדים בראשם, שיכול להתגלגל לכדי אלימות ומרי, עזיבת הארץ וכיוצא באלה. תדמית נכאים אינה מוסיפה בריאות לחוסן הלאומי, וסכנתה להתפוררות החברה הישראלית גדולה. מדינה שאזרחיה אינם יכולים להתגאות בה ובכוחה – אין לה עתיד בהיר.

גם כלפי חוץ מקרינה שקיעת ההרתעה הישראלית מצב של שפל עמוק. ישראל, שהרתיעה את הערבים הרבים ונלחמה בטרור ובאלימות כמודל לחיקוי, אינה מצטיירת יותר ככזו. היא מצטיירת כחלשלה שאינה יכולה לגבור על כמעט כל התנכלות אלימה כלפיה. ככלל, העולם אמנם תומך בערבים ובפלשתינים בכללם, אך לא נראה שהיה מזיל דמעות לו היינו מצטיירים כגוברים על המתנכלים לנו בפעולות נחרצות, מהירות ואלגנטיות. הוא הזין בארה"ב, שיחסה כלפי ישראל חם קצת יותר, ושגם בה אנו מאבדים את תדמיתנו ומעמדנו כבעלת-ברית שראוי להתגאות בה. ישראל אינה מצטיירת שם יותר כזו שהכתה את אויביה שוק על ירך, אלא כמי שנוקטת באופן קבוע ואף מביך לחסדיה בתחום המדיני ובעיקר בתחום הכספי. **בתחום המדיני**, ישראל נראית כמעיקה על מדינות החוץ האמריקניות, **ובתחום הכספי** – אף על הקונגרס שהיה הגוף הידידותי ביותר אליה (שלא לומר על "משלם המסים האמריקני").

אם כושר ההרתעה הישראלי יישאר במפלסו הנוכחי, יש סכנה גם לבקיעים בברית האסטרטגית החדשה ושיתוף הפעולה בינה לטורקיה. אם ישראל לא תממש את אזהרותיה כלפי סוריה, המגבה את ה"חיזבאללה", ספק אם טורקיה תראה בישראל בעלת-ברית אמינה למול יריבתן המשותפת. טורקיה, שהראתה ב-98' שאינה מוכנה להשלים עם תמיכת סוריה במורדים הכורדים, תתקשה להבין ולהסכין עם חולשת ישראל כלפי ה"חיזבאללה" ודמשק.

סיכון אחר בשקיעת ההרתעה הישראלית על מכלול סיבותיה מצוי בכך **שזו משפיעה גם על ערביי ישראל.** כמעט כל אימת שפורצים בשנים האחרונות אירועי דמים עם הפלשתינים בישיע, נוקטים גם ערביי ישראל מהומות קשות ואלימות. אלה מתאפיינות לא רק בהתעמתויות אלימות חמורות עם שוטרים ואזרחים יהודים, אלא בתופעה קיצונית פי כמה – בסגירת צירי תנועה מרכזיים ברחבי הארץ ואף בערים (יפו, ירושלים, חיפה). למהומות ערביי ישראל יש קשר קלוש למצב "קיפוחם", ויותר להזדהות הלאומנית של רובם עם אחיהם

הפולשתינים בישׂע ולשנאתם השורשית למדינה היהודית. רוב אלה שעמדו מאחורי מהומות ערביי ישראל היה מהתנועות האיסלמיות או מהתנועות הרדיקליות האחרות. מאחר ששלטון השמאל בישראל תלוי באופן קיצוני בקולות המיעוט הערבי, יש למיעוט זה שוט כלפיו, וסופו שהוא מתבטא ברכות התגובה מצד השלטון כלפי התפרעויות ותעוזות. גם בקשר לערביי ישראל אנו עדים אפוא למעגל סגמים שמחליש עוד יותר את כושר ההרתעה, שהוא מסוכן לישראל בחזית נוספת. בכל מקרה, **המצב שבו חלק גדול מערביי ישראל מרשה לעצמו לפתוח חדשות לבקרים בהתפרעויות קשות, כשהוא אינו מרוסן או משלם על כך כנדרש, יכול להוביל לאנרכיה ולהתפוררותה של ישראל מבפנים, הן בצד הביטחוני והן בצד הפוליטי.**

משמעות שקיעת ההרתעה הישראלית מצוי בהכרח גם **בצמצום הסיכוי ליישוב כלשהו של הסכסוך עם הערבים.** ייאמר מיד שיישוב הסכסוך בצורה ראויה מבחינת ישראל הוא כמעט בלתי אפשרי. לא נראה שיכול לשרור בין ישראל והערבים שלום אמיתי, ולא נראה שקיים פתרון שיכול להשביע את רצונם האמיתי של שני הצדדים בעתיד הנראה לעין. עם זאת, העולם לומד לאחרונה שיריבים מושבעים יכולים למצוא דרך לדו-קיום סביר, ללא "שלום" – ודוגמאות לא חסרות (חיסול "המלחמה הקרה" בין הגושים, ההפשרה ביחסי שתי הקוריאות, סיום המלחמה ללא-שלום בין אירן לעירק, ועוד). בכל מקרה, אם יש סיכוי כלשהו להפשרת הסכסוך באזורנו הוא בוודאי כאשר ואם ישראל תפגין עוצמה ותצטייר כחזקה ביותר. או אז אולי יש סיכוי שהערבים יפנימו שבכוח לא יוכלו לה, ואולי אף יגיעו לפשרת אימת עמנו או למצב של אי-לוחמה ממושך. אם ההרתעה הישראלית בדעיכה או בשפל, אין כל סיכוי שבעולם שהערבים והפולשתינים ילכו לקראת פשרה אמיתית או יסכינו בכלל עם קיום ישראל בכל צורה. הפיתוי כאמור לאי-השלמה אמיתית עמה (סופם של הרבים לגבור על המעטים), שלא לומר למהלכי איבה נגדה, גדולים ביותר.

ולבסוף, יש כורח עליון לישראל לשקם את כושר הרתעתה. כדי להצליח בכך, על ההנהגה והציבור הישראלי, בראש ובראשונה, להיות מודעים לצורך. רק משהיו מודעים לכורח זה, יש סיכוי שיהיו מוכנים למהלכים הקשורים בשיקום ההרתעה. רק אז יש גם סיכוי שיהיו נחושים במימוש מהלכים אלה, על אף המחיר האפשרי הכרוך בכך. ללא מודעות להכרח בשיקום דחוף של כושר ההרתעה אין סיכוי לשיקומו. בכל מקרה, הלהג השכם והערב ש"צה"ל הוא הצבא החזק ביותר" אינו מוסיף מאומה לכושר ההרתעה. אדרבה, אם אין מוכיחים זאת בפועל, ההתנארות אף נראית נלעגת. **ויתורים והתקפלויות הם אנטי-תזה לשיקום או לשימור כושר ההרתעה, ומרשם לצמצום חופש הפעולה הישראלי. מסירת שטחים בא"י לפולשתינים, תחת לחץ ואף שלא תחת לחץ, לא רק שהיא פסולה ומחלישה את ישראל, אלא שהיא מצמצמת את יכולתו של צה"ל לפעול נגד מחבלים שמוצאים מחסה בשטחי ה"אוטונומיה".** (אי-מימוש הזכות הישראלית ל"מרדף חס", שהוכנס בכל הסכם עם הפולשתינים מתוך ראיית הנולד, מגביל לרעה את צה"ל בעימות עמם.) בנוסף, **ויתורים מדיניים תחת לחץ ואלימות יעשו את ישראל לבת-ערובה תמידית לאלה,** שלא לומר

שהלחץ והאלימות ישתלמו ליריב. ויתורים כאלה נעשים מתוך עייפות וחולשה ומתוך שיקולים זרים הנוגדים את האינטרסים האמיתיים של ישראל.

ומעל הכול, **שיקום כושר ההרתעה חייב להיעשות במאבק נחוש ועיקש וחתיירה לניצחון מופגן וברור.** כל דרך אחרת לא תישא פירות ראויים. אמנם, עדיף לישראל לבחור ב"חזית" אחת לשיקום כושר ההרתעה – למול הפולשתינים או למול ה"חובאללה" – אך אם אין ברירה אחרת, עליה לפעול אפילו בשתי החזיתות. כך גם שיקום כושר ההרתעה יהיה בולט יותר. בכל מקרה, **עדיף תמיד לישראל לבחור במה שיכול להיקרא "הגישה העקיפה",** דהיינו, לפעול נגד מי שעומד מאחורי המתקוממים והמחבלים. ביש"ע זה נגד "הרשות" ותשתיותיה, ובלבנון נגד התשתיות הלבנוניות והנכסים הסוריים בה. כך פעלה ישראל בעבר נגד "המדינות המארחות" בתוצאות ניכרות, וכך עליה לפעול כיום ובעתיד.

שיקום כושר ההרתעה הישראלית בכל דרך היא כיום כאמור כורח עליון לקיומה וגורלה באזור, וחינוי יותר אף מהתקדמות ל"שלום". אם יש סיכוי-מה לשלום אמת הוא מצוי קודם כול בהחזרת כושר ההרתעה למפלסו העליון.

במקום סיכום: "אם יש צה"ל – יופע מיד"

יכומים מועילים בדרך-כלל למי שמעדיפים לדגל על התדיינות מיינעות, אלא שהפעם בחרנו בדרך אחרת. מי שסבלנותם קצרה, יוכלו עדיין להתרשם מעיקרי הדברים בעבודה זו ומעיון במבנה, בתוכנה ובראשי פרקיה.

את הסיכום הלמדני העדפתי להמיר בהבאת ציטוטים נרחבים ממאמרו המדהים של פרופ' דן מירון, שפורסם במהלך מלחמת המפרץ השנייה תחת הכותרת: "אם יש צה"ל – יופע מיד".⁵ הגם שהמאמר פורסם לפני כעשור ובמצב משברי אחר, כוחו יפה, ואף יותר מקולע, גם למצבנו בימינו אלה. גם לו התאמצתי, ספק אם יכולתי לכתוב בסיום העבודה דברים ממוקדים ונוקבים יותר.

מטיפים לנו שנראה את ההתרחשויות של השבועות האחרונים "בפרופורציות הנכונות" שלהן. בשה"כ אין הן אלא בבחינת מעשי טרור שהורגלנו בכמותם... מה גם שעד עתה היה מספר הפגיעות בנפש קטן (ואנו עוברים המבחן בשריטות קלות בלבד). (אך) מי שאומר כך טועה ומטעה. הוא אינו מתחיל (אפילו) לחוש את עומקו וייחודו של המשבר שבו נתונה עתה החברה הישראלית. המקום שבו נפצעת עתה החברה הישראלית אינו בהכרח זה שבו רואה העין בנקל את הבשר המשוסע והדם השפוך. מה שיתערער... (זה) הדימוי העצמי החסין של הישראלי, תחושת הביטחון וזקיפות הקומה שהעיקה לו ריבונותו. המשבר הוא בראש ובראשונה משבר של זהות ודימוי – הן דימוי עצמי והן דימוי בעיני אויבים וידידים כאחד. רק שוטה לא יחוש כיצד קשורים השבחים המורעפים על ישראל באיפוקה...

⁵ הארץ, 4 בפברואר 1991.

בעיקרו של הדבר פוגע המשבר בעולמנו הפנימי. אנו מתעוררים למציאות הקוצצת לנו שיעור קומה בעינינו. אנו מתערפל ומתרחק מאתנו הדימוי העצמי של ישראל כמבצר נכון לקרב – דימוי שבלעדיו איננו יכולים לא לעשות מלחמה ובעיקרו לא לעשות שלום... אנו מתחילים לפקפק בתקפותן של 'התשובות' שבידי צה"ל להשיב על הסכנות המקיפות אותנו... אנו שואלים את עצמנו אם 'האיפוקי' שהטלנו על עצמנו... יאבד לחלוטין את כוח ההרתעה...

יותר מכול מְעַנָּה השאלה אם נשקלו עד תום המשמעותיות והתוצאות רחוקות הטווח של החלטה שלא להפעיל את כוחו של צה"ל... יכול להיות שהחלטה זו מוצדקת לחלוטין מן הטעמים הפוליטיים והטקטיים שמנהיגי המדינה וצה"ל רומזים עליהם בדבריהם, אף כי עדיין לא שמענו מפייהם רציונל פוליטי (צה"ל: מדיני, א.ל.) וצבאי ברור ומשכנע של החלטה זו. זוהי החלטה המקטינה את קומתנו והמצמצמת את נוכחותנו בעולם ובעינינו אנו... הציבור ברובו תומך בה (לפי הסקרים), וראש הממשלה (דאז, יצחק שמיר, א.ל.) מכתיר לו כתר של יעם חכם ונבון, אבל החוכמה והתבונה שעליהן מדבר רוח"מ הן בדיוק אלו שהציונות עמלה במשך כמה דורות להוציאן מלבו של היהודי... זוהי החוכמה הכרוכה בתחושות היסטוריות עתיקות של חולשה ושוליות והשארת מלאכת הריבונות, שאכן לעיתים קרובות היא קשה ומכבידה, לאחרים. הכרח הוא שנבהיר לעצמנו, כי גם אם אין לנו מפלט מהאיפוק... אנו משלמים בעבורו מחיר כבד ביותר...

היום מתייחסים הכול בביטול מוחלט אפילו לאיומיה המגומגמים של ישראל שתשנה את "מדיניותה" אם צדאם יחליף הנשק הקונוונציונלי בנשק כימי, ואף אנו עצמנו איננו מאמינים באימים אלה. הכרחי הוא בשעה זו שייפתח הוויכוח הציבורי מסביב לתהליך הפיחות העצמי שהכנסנו עצמנו לתוכו... ביחוד מתמיהה ומעוררת רחמים השתתפותו הנלהבת של 'מחנה השלום' (במקור – א.ל.) במעשה הדחקה זה: השתתפות הנובעת, כנראה, מאי-הבנה שחויית החולשה שאנו נתונים לה היא המכשול החמור ביותר בדרכו של השלום. עליבותם הגדולה יותר של "היונים", שאינם מבינים כי רק ביטחון עצמי מלא, תחושה נמרצת של עוצמה ויכולת הרתעה בלתי מוטלת בספק יכולים, אם בכלל, לקרב העם אל השלום, להגביר אותו על הפחדים מהסכנות הגדולות שבהן השלום הזה כרוך...

רק מציאות אחת יכולה לבוא עתה... מציאות שתיווצר ע"י התעוררות, ולו גם מאוחרת, של צה"ל לפעילות שהיינו רגילים לצפות לה. אם יש צה"ל – יופע מיד!

כאמור, אין טוב מדברים נוקבים אלה, שמלפני כעשור, לתאר את שקיעת ההרתעה הישראלית במהלך השנים, מסיבות שרובן ככולן תלויות בנו, למצבנו ולימינו אלה. אך אם יש לישראל רצון חיים מכובד ואם יש לה כוח הרתעה – יופיעו מיד! ■

"שום דבר לא תרם יותר לאובדן כושר ההרתעה של מדינת היהודים מאשר נכונותה של ישראל לספוג את מטר הטיילים העירקיים על עריה ללא מענה."

גנרל (בדימוס) ג'ון הלמסלי,

ראש פיקוד נאט"ו להגנת העורף מאמל"ח להשמדה המונית